

Br. 1877. VII, 16.

GEVAAR.

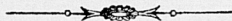
EEN SEIN,

INZONDERHEID VOOR FRIESLAND,

DOOR

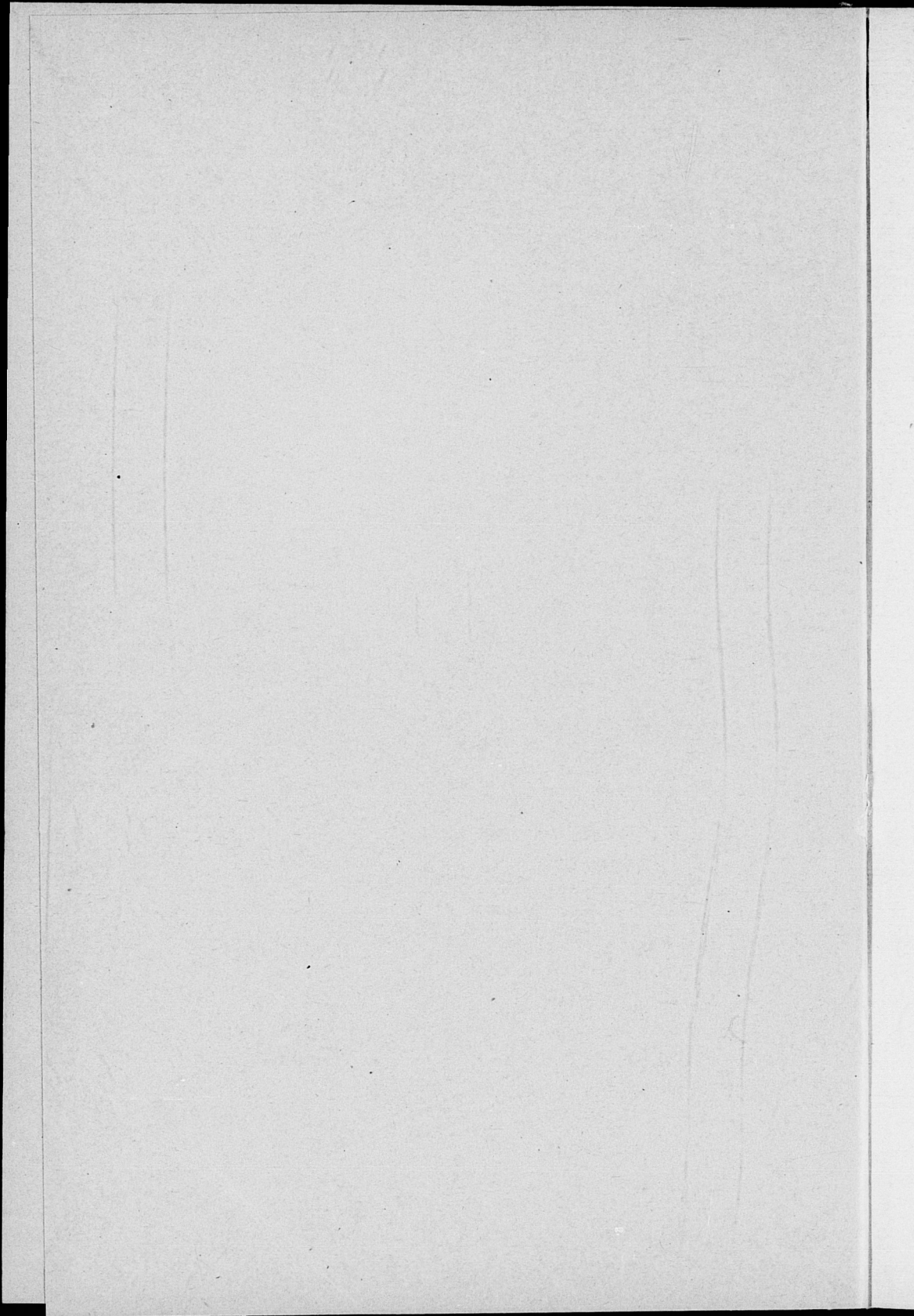
W. M. OPPEDIJK,

LID DER STATEN VAN DIE PROVINCIE. ENZ.

SNELPERSDRUK VAN J. CAMPEN TE SNEEK.

Br. 1877. VI, 16

GEVAAR.

Broch. 1877 VI, 16.

EEN SEIN,

INZONDERHEID VOOR FRIESLAND,

DOOR

W. M. OPPERDIJK,

LID DER STATEN VAN DIE PROVINCIE. ENZ.

SNELPERSDRUK VAN J. CAMPEN TE SNEEK.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

De storm van 30 op 31 Januari 1877, vreeselijk als hij was, is nog in levendige herinnering. De ontzettende ramp in Friesland, de doorbraken in Groningen met al hare treurige gevolgen, en al, wat overigens in Nederland door dien storm veroorzaakt is, zullen in ons vaderland die herinnering in lengte van dagen bewaren.

Jaren na dezen zal nog de moeder aan haar kind vertellen, hoe het in dien nacht zijn vader verloor, hoe ontzettend hare angst was en hoe haar kommervol voorgevoel bewaarheid werd. Kinderen, die aan hun familienaam dien van „Posthumus” (na 's vaders dood geboren) zouden mogen toevoegen, zullen op rijpen leeftijd het verhaal van dien verschrikkelijken nadag en nacht aan hun kroost overbrengen en gewagen van de ramspoedige gevolgen van den orkaan, die toen heerschte.

Het bleeke licht der door ijelende wolken gestadig omfloerste maan bescheen een schouwspel, bij welks betrachting den Christen het gebed op de lippen kwam: „Heer, behoed „ons, wij vergaan”; en, stemde zijn gezin op den dagenden morgen in met het lied des lofs, hoorde men toen der vromen tent weérgalmen „van hulp en heil ons aangebracht”, eerst nadat bekend werd, hoe inzonderheid Friesland was gespaard, klonk dáar te voller de dankbare psalm, die meldt van Gods rechtehand met groote kracht.

En toch, hoe getrouw de dagbladen een verslag gaven van hetgeen gebeurd was, en waarvoor men, hoe dreigend het gevaar ook geweest mogt zijn, bewaard was gebleven, de hoe-

grootheid van 't gevaar, waarin Friesland toen heeft verkeerd, is niet bekend geweest, vóór en al eer de Staten hebben kunnen kennis nemen van 't rapport, hun deswege door hunne Gedeputeerden gedaan.

Dat rapport heeft èn dat College zelf èn den Staten van Friesland geleerd aan welk eene, alle beschrijving tebovengaande ramp Friesland toen nauwelijks, en als door een wonder, is ontkomen.

Immers, hoe treurig de ramp met de stoomboot „Willem III” op het Heegermeer is geweest, hoe jammerlijke gevolgen partiëele doorbraken van zeeweringen in Groningen hebben gehad, hoeveel treurigs er overigens door den storm is veroorzaakt, ik veroorloof mij de ernstige vraag: Wat is dat alles, vergeleken bij de onafzienbare reeks van nooden en dooden, die verbonden geweest zouden zijn aan het bezwijken van Frieslands zeedijken, een bezwijken, dat zekerlijk gevolgd zoude zijn, wanneer de storm op 30/31 Januari slechts twee uren langer had geduurd!

Het rapport van Gedeputeerde Staten heeft het gewestelijk bestuur opgeschrikt uit zijne gerustheid over den toestand en de toekomst van Friesland, en de vrees, desaangaande door enkele van zijne Leden reeds bevorens gekoesterd, ten volle gerechtvaardigd.

Een tweedaagsche beraadslaging in der Staten vergadering van Mei 1877 naar aanleiding van dat rapport en van voorstellen, daaraan verbonden, draagt daarvan een onmiskenbaar blijk.

Hun, die lezen 't blad, waarbij wordt uitgegeven een zakelijk verslag van het in de Statenvergadering behandelde, zal dit niet onbekend zijn, maar, dewijl ik meen, dat een onderwerp, dat men voor Friesland het allerbelangrijkste op stofelijk gebied noemen mag, in geen geval te veel in 't openbaar gebracht en behandeld kan worden, acht ik mij verplicht een zwakke poging te wagen, om door het schrijven van 't nu volgende die openbaarheid te bevorderen. Ik wensch

NEDERLAND en zijne Regering, maar inzonderheid FRIESLAND en mijne mede-inwoners naar vermogen intelichten over den gevaarvollen toestand, waarin 't Noordelijk deel van het vaderland, waarin ons kostbaar gewest heeft verkeerd, waarin het nog verkeert en waarin het zal blijven verkeeren. Ik wensch aantegeven wat gedaan is om dien toestand te voorkomen, wat gedaan zal worden om dien toestand te verbeteren, wat gedaan moet worden om dien toestand zoo veel mogelijk opteheffen.

Mijne Lezers, vooral de Friezen, gelieven deze bladzijden te beschouwen als een waarschuwende stem, naar ik hoop, tijdig verheven. Schrikt zij op uit gerustheid, dat zij mede-werke om in dezen handen uit de mouwen en aan den ploeg te doen slaan. Bij een ieder in zijn kring. Bij Leden van de gewestelijke regering in het beramen en uitvoeren van buitengewone werken. Bij waterschapsbesturen, om met inspanning van alle krachten hunne dijken zeeverende te maken. Bij inwoners van Friesland en verdere belangstellenden in 't voortdurend bestaan van dat gewest, hetzij hoog of laag geplaatst in maatschappelijken stand, om door het vormen van een publieke opinie en door adressen, een uitvloeisel van deze, de onderscheiden, bij de zaak betrokken besturen aantemoedigen en te steunen in, desnoodig op te wekken tot het streven naar de meest mogelijke veiligheid voor overstroming door de zee; in één woord, om alzoo door alle middelen, die wet en plicht aan de hand geven, die veiligheid te bevorderen.

In welken toestand heeft Friesland verkeerd?

Laat mij het woord geven aan het officieele bescheid van Gedeputeerde Staten van dit gewest.

Vooraf eene herinnering.

Dadelijk na den storm van 30/31 Januari kwam het gerucht dat Frieslands zeedijken vreeselijk hadden geleden, een gerucht dat bevestigd werd door verschillende courantberigten.

Zeer spoedig werd bekend dat Gedeputeerde Staten van Friesland commissiën uit hun midden hadden afgevaardigd, om de geteisterde zeeveringen van 't gewest met eigen oogen optenemen. Deze Commissiën, bijgestaan door den provinciaalen hoofd-ingenieur, voldeden met eene toewijding, waarvoor zij aanspraak hebben op den dank der provincie, aan die opdracht, en gaven bij missive van den 13^{en} April 1877 aan de Staten van Friesland rapport van hunne bevinding.

Uit dit rapport bleek, dat zij van NITTERSHOEK tot het ROODE KLIF, dat is langs de geheele Noordzijde en Westzijde van FRIESLAND, met voorbijgaan alleen van die punten, waarvan bekend was dat de dijken, enz. niet of betrekkelijk weinig hadden geleden, den toestand hadden opgenomen.

Hun bevinden leverde de bouwstoffen voor evengenoemd rapport. Wij lezen daar:

„Op den hoek bij den afsluitdam van het REITDIEP te NITTERSHOEK was een vrij belangrijk gat in den dijk van VISVLIET e. a. geslagen, en de oude dijk was aan de binnenzijde zóó door den overslag van water ingekolkt, en had daardoor zóóveel geleden, dat eene spoedige doorbraak te wachten stond; de dijk van KOLLUMERLAND e. a. was op vele plaatsen erg geteisterd, — en over de dijken van beide waterschappen was zóóveel water gestroomd, dat het NIEUWKRUISLAND ongeveer één meter hoog er mede bedekt was.

„De dijk van OOSTDONGERADEEL heeft, vooral bij EZUMAZIJL, in zeer gevaarvollen toestand verkeerd. Even als bij die van VISVLIET e. a. had er aan de binnenzijde afslag en inkolking plaats, tevens gepaard met afschuiving, zoodat de dijk ten deele op den daarachter loopenden kunstweg was gezet. Met veel inspanning en krachtsontwikkeling der ook uit Anjum toestroomende bevolking gelukte het hier eene doorbraak te voorkomen.

„De NIEUWE BILDTDIJK heeft krachtigen weêrstand aan de „golven moeten bieden, maar was bijeenig langer aanhouden „van den stormvloed ongetwijfeld spoedig bezweken. Over „een goed deel der lengte was de dijk gescheurd, er hadden „hoogstbelangrijke afschuiwingen aan de binnenzijde plaats. „Over een afstand van 120 meter was de helft van den dijk „van af het midden der kruin ongeveer loodrecht afgescho- „ven en in de nabijgelegen dijkvaart gestort, zoodat de buiten- „docering, door niets aan de achterzijde gesteund en aan de „voorzijde ten deele uitgeslagen, het geweld der zee heeft „moeten weerstaan. Zeer waarschijnlijk heeft deze afschui- „ving dan ook plaats gevonden nadat het hoogste van den „vloed was geweken.

„Aan de VIJFDEELLEN ZEEDIJKEN BINNENDIJKS was het „nieuwe verhoogde en verzwaarde dijkvak bij KOEHOOL zeer „gehavend.

„In gevaarlijker toestand heeft echter verkeerdt een gedeelte „oude dijk tussehen ROPTAZIJL en HARLINGEN, waar, over „eene lengte van pl. m. 160 meter, de dijk aan de buiten- „docering erg was geteisterd. Op ééne plaats was de dijk „aan de buitenzijde, ter hoogte van pl. m. 2,50 à 3 meter „en over eene breedte van ongeveer 6 meter, tot omstreeks „twee derde van de kruin loodrecht afgeslagen, zoodat ook „op dit punt bij langeren duur of herhaling van storm en „vloed weinig of geen wêerstand meer aan de kracht der „zee had kunnen worden geboden.

„Ook de dijk te HINDELOOPEN had veel te verduren. Ook „daar werd hij zeer gehavend en beschadigd, en had er een „niet onbelangrijke overstorting van water plaats, zoodat ook „op dit punt de vrees voor dijkbreuk zeer gegrond scheen.”

Zeer terecht en gansch niet overdreven luidt het daarom dan ook :

„De zeeeringen hebben dan ook op onderscheidene plaat- „sen niet alleen belangrijk geleden, maar op sommige punten „zooals: VISVLIET, GERKESKLOOSTER, KOLLUMERLAND c. a.,

„OOSTDONGERADEEL bij EZUMAZIJL, het NIEUW-BILDT, tus-
 „schen ROPTAZIJL en HARLINGEN en achter HINDELOOPEN had-
 „den storm en vloed ongetwijfeld geen 2 uren langer kun-
 „nen aanhouden of andermaal terugkomen, zonder dat door-
 „braken gevolgd waren.”

**Storm en vloed hadden ongetwijfeld geen 2 uren lan-
 ger kunnen aanhouden of andermaal terugkomen, zonder
 dat doorbraken gevolgd waren.**

De ligging van FRIESLAND is dooreen laag. Uitgenomen enkele punten, als in GAASTERLAND en in het Zuid- en Noord-Oostelijk deel van 't gewest, alsmede een deel van het terrein van sommige steden, is die ligging soms onder, soms op 't zomerpeil, terwijl overigens de hoogere gronden van een weinig boven zomerpeil gaan rijzen meest tot beneden een meter daarbij, en het Noordwestelijk deel van FRIESLAND de meter met eenige decimeters, maar niet met een volle meter te bovengaat.

Gewoon volzee is:

aan de Noordzijde van FRIESLAND van MUNNEKEZIJLEN naar ROPTAZIJL afwisselende tusschen 1,70 en 1,20 meter, gemiddeld alzoo 1,45 meter boven zomerpeil;

aan de Westkant van HARLINGEN naar STAVOREN 1,28 tot 0,84 meter, gemiddeld alzoo 1,06 meter boven zomerpeil;

aan de Zuidkant van STAVOREN naar SCHOTERZIJL 0,84 tot 0,41 meter, gemiddeld dus 0,625 meter boven zomerpeil.

Op grond van deze gegevens mag worden aangenomen, dat gewoon volzee om Frieslands kusten blijft beneden alleen de hoogste streken van GAASTERLAND en 't Zuid- en Noordoostelijk deel van FRIESLAND en een deel van 't terrein van sommige steden, gelijk staat overigens met de hoogste gronden van 't gewest en de lagere met zeven tot vijftien decimeter overtreft.

Bij den storm van 30/31 Januari 1877 klom het zeewater aan de sluizen van FRIESLAND boven gewoon volzee:

MUNNEKEZIJLEN 3,20 meter,

NIEUWEZIJLEN	3,10	meter,
EZUMAZIJL	2,90	"
NIEUW BILDT	2,60	"
OUD BILDT	2,40	"
HARLINGEN	2,28	"
MAKKUM	2,10	"
WORKUM	2,25	"
HINDELOOPEN	2,10	"
MOLKWERUMERZIJL	2,18	"
STAVOREN	2,10	"
TACOZIJL	2,39	"
LEMMER	2,67	"
SCHOTERZIJL	1,82	" ,

gemiddeld dus een stand van 2,51 meter boven volzee.

Dat water werd op den dijk aangedreven gedurende negen uren met eene kracht van 27, klimmende tot 52 kilogram drukking per meter ², een kracht, die in den storm overging tot een drukking van 130 kilogram.

Denk onder deze omstandigheden een doorbraak op zes verschillende punten, een doorbraak, midden in den winter en die in weinige uren FRIESLANDS bodem bijna geheel vijftienvintig tot veertig decimeter hoog met zeewater kon bedekken!

Wie beschrijft de ramp, daardoor te veroorzaken? Ik waag mij aan geen schets. Mijne pen is niet machtig, mijne verbeelding niet sterk genoeg, om maar eenigzins en bij benadering den toestand van onze ruim driemaal honderduizend inwoners aan te geven, den toestand ook van hunne woningen, hunne have, hun goed.

Welke zouden de gevolgen zijn voor de laag gelegen gedeelten van naburige gewesten!

Bij ouden van dagen wordt het ontzettende, wat op een doorbraak onder pas genoemde omstandigheden volgen zou, in gedachten getemperd door de herinnering aan 1825, maar, wie waarborgt na een doorbraak wind en weër als toenmaals?

Dadelijk na den storm van 30/31 Januari kwam het gerucht dat Frieslands zeedijken vreeselijk hadden geleden, een gerucht dat bevestigd werd door verschillende courantberigten.

Zeer spoedig werd bekend dat Gedeputeerde Staten van Friesland commissiën uit hun midden hadden afgevaardigd, om de geteisterde zeeweringen van 't gewest met eigen oogen optenemen. Deze Commissiën, bijgestaan door den provinciaalen hoofd-ingenieur, voldeden met eene toewijding, waarvoor zij aanspraak hebben op den dank der provincie, aan die opdracht, en gaven bij missive van den 13^{en} April 1877 aan de Staten van Friesland rapport van hunne bevinding.

Uit dit rapport bleek, dat zij van NITTERSHOEK tot het ROODE KLIEF, dat is langs de geheele Noordzijde en Westzijde van FRIESLAND, met voorbijgaan alleen van die punten, waarvan bekend was dat de dijken, enz. niet of betrekkelijk weinig hadden geleden, den toestand hadden opgenomen.

Hun bevinden leverde de bouwstoffen voor evengenoemd rapport. Wij lezen daar:

„Op den hoek bij den afsluitdam van het REITDIEP te NITTERSHOEK was een vrij belangrijk gat in den dijk van VISVLIET c. a. geslagen, en de oude dijk was aan de binnenzijde zóó door den overslag van water ingekolkt, en had daardoor zóóveel geleden, dat eene spoedige doorbraak te wachten stond; de dijk van KOLLUMERLAND c. a. was op vele plaatsen erg geteisterd, — en over de dijken van beide waterschappen was zóóveel water gestroomd, dat het NIEUWKRUISLAND ongeveer één meter hoog er mede bedekt was.

„De dijk van OOSTDONGERADEEL heeft, vooral bij EZUMAZIJL, in zeer gevaarvollen toestand verkeerd. Even als bij die van VISVLIET c. a. had er aan de binnenzijde afslag en inkolking plaats, tevens gepaard met afschuiving, zoodat de dijk ten deele op den daarachter loopenden kunstweg was gezet. Met veel inspanning en krachtsontwikkeling der ook uit Anjum toestroomende bevolking gelukte het hier eene doorbraak te voorkomen.

„De NIEUWE BILDTDIJK heeft krachtigen weêrstand aan de „golven moeten bieden, maar was bijeenig langer aanhouden „van den stormvloed ongetwijfeld spoedig bezweken. Over „een goed deel der lengte was de dijk gescheurd, er hadden „hoogstbelangrijke afschuingen aan de binnenzijde plaats. „Over een afstand van 120 meter was de helft van den dijk „van af het midden der kruin ongeveer loodrecht afgescho- „ven en in de nabijgelegen dijkvaart gestort, zoodat de buiten- „docering, door niets aan de achterzijde gesteund en aan de „voorzijde ten deele uitgeslagen, het geweld der zee heeft „moeten weerstaan. Zeer waarschijnlijk heeft deze afschui- „ving dan ook plaats gevonden nadat het hoogste van den „vloed was geweken.

„Aan de VIJFDEELN ZEEDIJKEN BINNENDIJKS was het „nieuwe verhoogde en verzwaarde dijkvak bij KOEHOOL zeer „gehavend.

„In gevaarlijker toestand heeft echter verkeerdt een gedeelte „oude dijk tussehen ROPTAZIJL en HARLINGEN, waar, over „eene lengte van pl. m. 160 meter, de dijk aan de buiten- „docering erg was geteisterd. Op ééne plaats was de dijk „aan de buitenzijde, ter hoogte van pl. m. 2,50 à 3 meter „en over eene breedte van ongeveer 6 meter, tot omstreeks „twee derde van de kruin loodrecht afgeslagen, zoodat ook „op dit punt bij langeren duur of herhaling van storm en „vloed weinig of geen wêerstand meer aan de kracht der „zee had kunnen geboden.

„Ook de dijk te HINDELOOPEN had veel te verduren. Ook „daar werd hij zeer gehavend en beschadigd, en had er een „niet onbelangrijke overstorting van water plaats, zoodat ook „op dit punt de vrees voor dijkbreek zeer gegrond scheen.”

Zeer terecht en gansch niet overdreven luidt het daarom dan ook :

„De zeeeringen hebben dan ook op onderscheidene plaat- „sen niet alleen belangrijk geleden, maar op sommige punten „zooals: VISVLIET, GERKESKLOOSTER, KOLLUMERLAND e. a.,

„OOSTDONGERADEEL bij EZUMAZIJL, het NIEUW-BILDT, tus-
 „schen ROPTAZIJL en HARLINGEN en achter HINDELOOPEN had-
 „den storm en vloed ongetwijfeld geen 2 uren langer kun-
 „nen aanhouden of andermaal terugkomen, zonder dat door-
 „braken gevolgd waren.”

**Storm en vloed hadden ongetwijfeld geen 2 uren lan-
 ger kunnen aanhouden of andermaal terugkomen, zonder
 dat doorbraken gevolgd waren.**

De ligging van FRIESLAND is dooreen laag. Uitgenomen enkele punten, als in GAASTERLAND en in het Zuid- en Noord-Oostelijk deel van 't gewest, alsmede een deel van het terrein van sommige steden, is die ligging soms onder, soms op 't zomerpeil, terwijl overigens de hogere gronden van een weinig boven zomerpeil gaan rijzen meest tot beneden een meter daarbij, en het Noordwestelijk deel van FRIESLAND de meter met eenige decimeters, maar niet met een volle meter te bovengaat.

Gewoon volzee is:

aan de Noordzijde van FRIESLAND van MUNNEKEZIJLEN naar ROPTAZIJL afwisselende tusschen 1,70 en 1,20 meter, gemiddeld alzoo 1,45 meter boven zomerpeil;

aan de Westkant van HARLINGEN naar STAVOREN 1,28 tot 0,84 meter, gemiddeld alzoo 1,06 meter boven zomerpeil;

aan de Zuidkant van STAVOREN naar SCHOTERZIJL 0,84 tot 0,41 meter, gemiddeld dus 0,625 meter boven zomerpeil.

Op grond van deze gegevens mag worden aangenomen, dat gewoon volzee om Frieslands kusten blijft beneden alleen de hoogste streken van GAASTERLAND en 't Zuid- en Noordoostelijk deel van FRIESLAND en een deel van 't terrein van sommige steden, gelijk staat overigens met de hoogste gronden van 't gewest en de lagere met zeven tot vijftien decimeter overtreft.

Bij den storm van 30/31 Januari 1877 krom het zeewater aan de sluizen van FRIESLAND boven gewoon volzee:

MUNNEKEZIJLEN 3,20 meter,

NIEUWEZIJLEN	3,10	meter,
EZUMAZIJL	2,90	"
NIEUW BILDT	2,60	"
OUD BILDT	2,40	"
HARLINGEN	2,28	"
MAKKUM	2,10	"
WORKUM	2,25	"
HINDELOOPEN	2,10	"
MOLKWERUMERZIJL	2,18	"
STAVOREN	2,10	"
TACOZIJL	2,39	"
LEMMER	2,67	"
SCHOTERZIJL	1,82	" ,

gemiddeld dus een stand van 2,51 meter boven volzee.

Dat water werd op den dijk aangedreven gedurende negen uren met eene kracht van 27, klimmende tot 52 kilogram drukking per meter ², een kracht, die in den storm overging tot een drukking van 130 kilogram.

Denk onder deze omstandigheden een doorbraak op zes verschillende punten, een doorbraak, midden in den winter en die in weinige uren FRIESLANDS bodem bijna geheel vijftwintig tot veertig decimeter hoog met zeewater kon bedekken!

Wie beschrijft de ramp, daardoor te veroorzaken? Ik waag mij aan geen schets. Mijne pen is niet machtig, mijne verbeelding niet sterk genoeg, om maar eenigzins en bij benadering den toestand van onze ruim driemaal honderdduizend inwoners aan te geven, den toestand ook van hunne woningen, hunne have, hun goed.

Welke zouden de gevolgen zijn voor de laag gelegen gedeelten van naburige gewesten!

Bij ouden van dagen wordt het ontzettende, wat op een doorbraak onder pas genoemde omstandigheden volgen zou, in gedachten getemperd door de herinnering aan 1825, maar, wie waarborgt na een doorbraak wind en weër als toenmaals?

Reken liever met het weder en den wind van Februari en Maart, gevolgd op den orkaan van 30/31 Januari, en ik leg U de vraag voor: Zou de ramp van 1825 te vergelijken zijn geweest met die, welke ongetwijfeld gevolgd zou zijn, wanneer de storm nog twee uren langer had geduurd?

Ik twijfel geen oogenblik, of mijne lezers zullen met mij een beslist ontkennend antwoord op die vraag geven. Zij zullen 't met mij eens zijn, dat, was in Januari 1877 FRIESLAND overstroomd door de zee, de gevolgen onberekenbaar erger zouden zijn geweest dan in 1825.

De gedachte daaraan doet mij huiveren. Hoeveel menschenlevens verloren, hoeveel lichamen geknakt, hoeveel tonnen, ja millioenen schats vernietigd, in één woord, hoeveel verwoesting, het woord genomen in zijn krachtigste beteekenis, teweeggebracht!

In de discussie ter vergadering der Staten van Friesland, dd. 2 Mei 1877, is gezegd dat, bij doorbraak in Januari bovoren, de toestand van OOSTDONGERADEEL nog erger zou zijn geweest dan bij den watervloed van 1570. Hier sta de herinnering aan dien vloed. Het was 1 November 1570. De „allerheiligenvloed”. Hij bracht „ontzettende verwoestingen” teweeg. „Alleen in HARLINGERLAND kwamen 796 menschen „om; in de omstreken van DOKKUM 5200.”

NEDERLAND, inzonderheid FRIESLAND heeft God mogen danken voor het wonder der bewaring.

Naburige gewesten hebben hunne bede- en dankdagen. Eerbiedwaardige gewoonte, van de vaderen overgenomen! FRIESLAND heeft ze niet, en, hoewel veel meer bedreigd door gevaren dan DRENTHE en OVERIJSSSEL, hoewel niet minder dan die gewesten afhankelijk van Hooger zegen, schijnt er geene algemeene behoefte bestaan te hebben of te bestaan, om den Albehoeder en den Alzegenaar te gedenken.

FRIESLAND is jaren lang uitermate gezegend. God in zijne genade heeft het bijzonder beweldadigd. Hij heeft het

door „koorden der liefde” tot zich willen trekken. Heeft FRIESLAND aan die aanmaning gehoor gegeven?

Ik antwoord niet, maar, te oordeelen naar de teekenen der tijden, kan ik niet onderdrukken de vrees, dat, indien immer, dan andere wegen het gewest en zijne bewoners zullen moeten voeren tot de erkenning: de Heer regeert.

Friesland is gespaard, en wordt nog gespaard.

Nog gespaard. Want nog verkeert het gewest in gevaar. Niet „andermaal” kunnen „storm en vloed terugkomen”, of „ongetwijfeld volgen doorbraken.”

De zeeweringen zijn verzwakt, en mogen al sommige — ik wil, schoon ik zulks naar aanleiding van de discussie in de Statenvergadering moet betwijfelen, liefst veronderstellen alle — dijksbesturen met kracht overgegaan zijn en nog overgaan tot herstelling, er is in uren meer verzwakking der zeeweringen gekomen dan in maanden te herstellen zal zijn.

Met iederen maanstond zijn er twee springvloeden. Die van 14 en 28 Februari, gevolgd op den storm, waren merkwaardig. Terwijl het eenige dagen bevorens er toe stond, dat het wederom gevaarvol zou worden, was er op die datums weinig wind. Den 9^{en}, 10^{en} en 11^{en} Februari woei het sterk uit 't Zuidwesten, Westen en Noordwesten, zelfs tot 100 kilogram op de meter ², en 14 Februari was het bijna stil. Den 25^{en}, 26^{en} en 27^{en} Februari was er uit dezelfde richtingen harde wind, zelfs tot 53 kilogram op de meter ², en 28 Februari was de sterkste doorgaande druk nog geen 11 kilogram.

Maar wat waarborg, dat storm en vloed niet andermaal zullen terugkomen?

En dan? Gesteld het gunstigste, alle dijksbesturen hebben de verzwakte weringen hersteld, en dat herstelde is reeds even krachtig als het bevestigde, dat niet of weinig geleden had, dan zijn nog de weringen van FRIESLAND niet berekend tegen de kracht van wind en golven. De ondervinding leerde zulks.

Wat is in dezen het geval?

In den regel nemen de herfst- en winterstormen hunn' aanvang uit het Zuiden en Zuidwesten; na eenigen tijd gewoed te hebben schiet de wind uit naar het Westen en Noordwesten. Dan zet de wind door, of hij gaat liggen. In 't laatste geval volgt meestal met nieuwe of volle maan een krimper naar 't Zuiden of Zuidwesten en herhaling van het zoo even beschrevene. 't Zij de wind doorzet, 't zij hij gaat liggen om in te krimpen, steeds dient die wind om de vloed en voor FRIESLANDS kusten op te voeren. Hoe vaker zich de loop van 't Zuiden door 't Zuidwesten en Westen naar 't Noordwesten herhaalt, en een krimper volgt, die, niet alleen mogelijk en waarschijnlijk, maar bijna zeker, wederom denzelfden loop maakt, hoe hooger de vloed en gaan. Niet zelden wordt het weêr na herhaalde windinkrimping heviger. Die hevigheid in verband met vloed brengt gevaar.

Ik zeg, in verband met vloed, want juist die windsverandering, telkens wederom, bevordert een hoogen vloed. Een blik op de kaart is genoeg om dit beweren te staven.

Zuide-, Zuidweste- en Westewinden brengen het water in de Noordzee hooger, en dit zelfde water gaat met Noordwestewinden door de Zuiderzeegaten zich opzetten voor FRIESLANDS kusten. Telkens na inkrumping en uitschot meerder, en, zoodra valt niet de hoogste vloed zamen met storm uit het Noordwesten, of er is voor de Friesche weringen te vreezen.

Te vreezen. Nu reeds meer dan vroeger.

Waarom? Omdat het gevaar veel vroeger aanwezig is dan voor dezen.

In 1825 had 't weken gestormd op boven omschreven wijze; de weringen boden weêrstand, maar eindelijk ten leste kwam er doorbraak.

In 1863 hielden FRIESLANDS dijken 't met vreeselijke vloed en dagen lang uit, eer er gedachte kwam aan gevaar. De vloed en rezen jawel veel sneller dan in 1825 en later, maar

toch niet zóó snel, dat de hevigste wind juist zamenviel met den meest te duchten vloed.

En nu? Er is slechts eenige uren storm, en de vloed had dadelijk de hoogte, op bladz. 8 en 9 aangegeven, bereikt, eene hoogte, die aan de Westzijde van FRIESLAND eenigzins lager was dan de hoogste vloed in 1825, maar aan de Noordzijde dien overtrof, eene hoogte, aan de Noordzijde te boven gaande 5 van de hoogste standen in 186²/₃, en aan de Westzijde die te HARLINGEN overtreffende, en overigens dooreen daarbij komende.

Juist dit is dreigend voor FRIESLAND, dat de vloedden zoo snel hunne maximumhoogte bereiken. De storm voert heden het water ontzaggelijk spoedig tot een noodpeil op, en dit maakt de zaak gevaarlijk.

Op de vraag, van waar dit verschijnsel, heb ik reeds meer dan één antwoord ontvangen, maar de oorzaak met zekerheid aangeven durf ik niet. Het meest waarschijnlijk komt mij voor, dat de gaten tusschen de eilanden, waardoor met Noordwesten wind water in de Zuiderzee gevoerd wordt, zijn verdiept. Meer dan éénmaal is mij zulks verzekerd, en is dit waar, dan is 't gevolg van die verdieping vermeerderde gelegenheid voor wateraanvoer. Straks vind ik nog aanleiding hierop terug te komen, en, omdat de bespreking van de oorzaken niet regtstreeks in verband staat met 't doel van dit schrijven, wil ik mij niet in gissingen desaangaande wagen. Ik heb de aandacht gevestigd op het verschijnsel, dat de vloedden aan Frieslands kust veel sneller dan vroeger eene onrustbarende hoogte bereiken. Een onderzoek naar de oorzaak hiervan moet ik anderen overlaten; hij, die deze met zekerheid weet aan te geven, doet het gewest en het land een dienst. Voor mijn doel is 't genoeg het feit te constateren en, als gevolg van dit feit, de waarheid: Friesland verkeert in gevaar.

En dit gevaar zal niet verminderen, hoogstwaarschijnlijk grooter worden.

Niet verminderen, zoolang men de oorzaak van de snelle rijzing der vloed en niet weet, zoolang men daarom niet poogt die oorzaak weg te nemen, eilieve, waardoor zou het gevaar verminderen?

Ik heb hooren beweren, dat hevige stormen om een groot getal jaren zich weer voordoen, en, was dit zoo, dan zou FRIESLAND zoo lang veilig zijn.

Maar ik vrees, dat, wanneer ik bij hen, die dit beweren, eens eene assurantie voor Friesland tegen zeegevaar wilde sluiten, waarbij de premie verlaagd werd, omdat er nu in een groot getal jaren geene stormen zullen komen, zij wel eenige zwaarigheid zouden maken zoodanige polis te teekenen.

In ernst, er dient rekening gehouden te worden met de mogelijkheid van jaarlijks terugkeerende stormen, en dan zullen misschien door dezelfde oorzaak, die den vloed in de laatste jaren versnelde, de vloed en nog sneller aankomen.

Wáárom niet? Maar er is meer.

Ik bezigde zooveel het woord „misschien.” Aanleiding heb ik om zekerder te spreken door het volgende.

In de maand April 1877 werd door de Hooge Regeering bij de Tweede Kamer ingediend een wetsontwerp, betreffende de bedijking en droogmaking van het Zuidelijk deel der Zuiderzee.

Aan de memorie van toelichting van dit wetsontwerp ontleen ik het onderstaande:

„Bij de behandeling van het wetsontwerp tot het toestaan „der gelden voor het nader onderzoek, is in de Eerste Kamer „der Staten-Generaal de vrees geopperd, dat de Friesche zee- „dijken meer dan thans zouden zijn blootgesteld.

„In die vrees wordt door de geraadpleegde technici niet „gedeeld. De plas der Zuiderzee na de indijking kleiner wor- „dende, zal daarin ook minder zeewater worden aangevoerd. „zowel in gewone omstandigheden als bij stormweder. De „vloedgolven, die achter elkander de kom vullen, zullen zich „veel minder ver in het binnenland uitstrekken, en iedere

„eb tusschen de vloed en zal een grooter deel dan thans van
„het ingedrongen water weder naar de Noordzee terug kunnen
„voeren.

„De kom kleiner wordende, zullen bovendien de af- en op-
„waaijing, die zooveel invloed op de hoogte der vloed en heb-
„ben, geringer zijn dan thans.

„De vloed en zullen na de afsluiting vroeger hunne maxi-
„mumhoogte bereiken dan thans, maar men vindt geene re-
„den te onderstellen, dat die hoogte na de afsluiting groot-
„ter worden zal.

„Hoezeer het geopperde bezwaar dus min gegrond schijnt,
„heeft de Staats-commissie in haar rapport, § 59, gewezen op
„het wenschelijke der digting van het Eijerlandsche gat, waar-
„in zij een tegemoetkoming zag aan de gevreesde nadeelen
„der afsluiting van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, zoo-
„dat zij eenparig van oordeel was, dat, indien de concessie
„verleend werd, de Staat ter geruststelling der belanghebben-
„den de bedoelde digting voor Rijks-rekening moest uitvoe-
„ren. De Regering is genegen dien wenk te volgen.

„In elk geval zal door die digting, waarvan de kosten op
„f 4,400,000 zijn begroot, de hoeveelheid zeewater, die in
„de Zuiderzee binnentreedt, noodwendig worden verminderd.
„zoodat het werk tot vermindering van het gevaar voor de
„zeeweringen in het overblijvende gedeelte der Zuiderzee zal
„strekken.”

Vóór de indiening van evengenoemd wetsontwerp zijn, naar
aanleiding van een schrijven van den Raad van den Waterstaat,
dd. 16 October 1866, de dijkbesturen van FRIESLAND uitge-
noodigd hun gevoelen over de bedijking en droogmaking van
het Zuidelijk gedeelte van de Zuiderzee kenbaar te maken.

De dijkbesturen hebben dit gedaan.

Zij allen oordeelden ongunstig over dit plan.
Zij allen vreesden de gevolgen.

Wilt Ge eene proeve?

Het bestuur van het waterschap HEMELUMER OLDEPHAERT

en NOORDWOLDE schreef dd. 17 November 1866 aan Ge-
deputeerde Staten van FRIESLAND:

„Bij Uw besluit, genomen Maandag den 22en der vorige
„maand onder no. 32 uitgenoodigd om aan Uwe Vergadering
„te berichten van onze beschouwingen omtrent het plan tot
„droogmaking van een gedeelte der Zuiderzee volgens het
„ontwerp van den Hoofdingenieur van den Waterstaat, J.
„A. Beijerinck, hebben wij de eer, ter voldoening aan die uit-
„noodiging, U mede te deelen, dat o. i. eene afsluiting der
„Zuiderzee van ENKHUIZEN over URK naar DE KETEL, zeer na-
„deelig zou zijn voor de Overijsselsche en Friesche dijken,
„omdat bij stormen uit het westen en noordwesten, die van
„eenigen duur zijn, het water, dat anders eerst door de dij-
„ken tussehen AMSTERDAM en HARDERWIJK gestuit wordt,
„in dit geval reeds door bedoelde afsluiting zou worden be-
„let verder doortredingen, en alzoo noodwendig, niet alleen aan
„den geprojecteerden afsluitdijk, maar ook aan de dijken langs
„de Overijsselsche en Friesche kusten veel hooger zou klim-
„men dan thans het geval is, en het gevaar van overstroom-
„ming voor beide provinciën zeer zou vermeerderen.”

„Wij vertrouwen echter, dat andere Besturen van Waterschap-
„pen, langs de Friesche kust gelegen, over dit punt althans
„eenstemmig met ons zullen denken: dat eene afsluiting
„der Zuiderzee zoo beperkt als de heer Beije-
„rinck voorstelt, zeer zou zijn ten nadeele onzer
„met zooveel moeite en kosten aan de zee ont-
„woekerde provincie.”

Niet minder afkeurend is het advies van de Besturen der
Waterschappen: de Zeven Grietenijen en de Stad
Sloten, Vijf deelen zeedijken Buitendijks, Won-
seradeels Zuiderzeedijken en anderen.

In gelijken geest adviseerden de gemeentebesturen van HE-
MELUMER OLDEPHAERT en NOORDWOLDE en van HINDELOOPEN.

Uitgezonderd het gemeentebestuur van STAVOREN, en dan
nog alleen „voor zooveel die gemeente betreft”, is er

geen bestuur, rechtstreeks betrokken bij het plan, dat daarover gunstig oordeelde.

Gedeputeerde Staten van FRIESLAND hebben de rapporten der dijksbesturen, behelzende bezwaren tegen het plan, opgezonden, en de Regering heeft die bezwaren kenbaar gemaakt aan de Staatscommissie, den 4 Mei 1870 benoemd tot beoordeeling van het ontwerp tot droogmaking, indijking en in culture brengen van de Zuiderzee. Die Staatscommissie heeft 21 April 1873 deswege rapport uitgebracht, waaruit te vernemen is, dat het gevoelen der dijksbesturen omtrent den hooger waterstand opzettelijk is nagegaan, en de Commissie concludeert, dat het gevaar, zoo al niet hersenschimmig, toch miniem is tegenover de groote voordeelen van het werk.

Dat rapport zegt verder, dat de Overijsselsche kusten in veel ongunstiger toestand zullen komen te verkeeren dan de Friesche, en dat, als de ondervinding leert, dat de dijken van OVERIJSSSEL en FRIESLAND versterking behoeven, het Rijk tot die versterking het zijne bijdragen moet.

Voor een oogenblik laat ik de conclusie der Staatscommissie staan, maar ik veroorloof mij de vraag: Wie heeft gelijk? De Waterschapsbesturen in Friesland met hunne practische bezwaren, of de Staatscommissie in hare conclusie, berustende op theoretische gronden.

Neem eens aan, de Staatscommissie; maar waarom dan door diezelfde Commissie getwijfeld aan het zeeverend vermogen der dijken van FRIESLAND en OVERIJSSSEL? Mij dunkt, de bezwaren van onze waterschapsbesturen, de Commissie moge ze in vergelijking met de groote voordeelen van het werk miniem noemen, ze wegen haar toch zoo zwaar, dat ze zelve aan de ondervinding, die zal worden opgedaan, gaat twijfelen.

Eerst ondervinding. Maar dat kan eene dure worden. Mij dunkt, aan dien proef mag ons kostbaar gewest, noch OVERIJSSSEL worden gewaagd. Twijfelt reeds nu die Staatscommissie aan de betrouwbaarheid van FRIESLANDS weringen, stemt ze toe dat OVERIJSSELS kusten in slechter conditie zul-

len komen in geval van indijking der Zuiderzee, denk aan KUINRE en BLANKENHAM in 1825, en Uwe verbeelding heeft ruim spel.

Zoodanige ondervinding mag niet worden opgedaan; ze moet worden voorkomen.

Aan de uitvoering van een plan van indijking van 't zuidelijk deel der Zuiderzee moet vooraf gaan de beveiliging van die gewesten, welke door de uitvoering bedreigd kunnen worden.

Kunnen worden? Neen, zullen worden. Ik kom meer bepaald tot het boven aangehaalde uit de memorie van toelichting, gevoegd bij het bewuste wetsontwerp.

De geraadpleegde technici zijn van gevoelen, dat door de voorgenomen indijking de vloed niet hooger zullen gaan. Zij verklaren daarvoor geen vrees te hebben.

Niettegenstaande aangenomen kan worden, dat er heden zooveel verschil in de getijden bestaat, dat te AMSTERDAM eb is als te ENKHUIZEN de vloed opkomt, een doorslaand bewijs voor een kenteringspunt in 't water tussehen evengenoemde plaatsen, neemt de Regering aan dat de afdijking van dit kenteringspunt geen invloed op de vloed zal uitoefenen. Ik betwijfel dit zeer, maar niet alleen ik, ook de Regering zelve.

Wat blijkt? Het water, zoo luidt de memorie van toelichting, dat door de gaten tussehen de eilanden uit de Noordzee in de Zuiderzee vloeit, zal, bij verkleining van de plas der Zuiderzee, daarom niet hooger gaan. Wat nood dus!

En toch, onmiddelijk daarop geeft de Regering een middel aan de hand, om den schijnbaren nood, niet gevreesd door haar, maar alleen door van wege hersenschimmen verbijsterden, te voorkomen. Als die nood denkbeeldig is, waarom dan het voorstel, om 44 tonnen gouds te besteden om die verbijsterden gerust te stellen? En dat wil de Regering doen.

„Hoezeer het geopperde bezwaar” (dat namelijk de hoogte der vloed na de afsluiting grooter zal worden) „dus min

„gegrond schijnt”, zoo lees ik in de memorie van toelichting, „heeft de Staatscommissie in haar rapport, § 59, gewezen op „het wenschelijke der digting van het Eijerlandsche gat, „waarin zij eene tegemoetkoming zag aan de gevreesde nadeelen der afsluiting van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, „zoodat zij eenparig van oordeel was, dat, indien de concessie „verleend werd, de Staat ter geruststelling der belanghebbenden de bedoelde digting voor Rijksrekening moest uitvoeren. „De Regering is genegen dien wenk te volgen.

„In elk geval zal door die digting, waarvan de kosten op „f 4,400,000 zijn begroot, de hoeveelheid zeewater, die in de „Zuiderzee binnentreedt, noodwendig worden verminderd, zoodat het werk tot vermindering van het gevaar voor de zee- „weringen in het overblijvende gedeelte der Zuiderzee zal „strekken.”

Wat is dit anders dan wat ik zoo even mij vermeette te beweren? De Regering neemt eene houding aan, alsof ze het gevaar niet vreesde, en terzelfder tijd stelt zij een werk voor om dit gevaar, dat niet gevreesd wordt, te voorkomen of te verminderen. Mijn betoog: Friesland zal worden bedreigd, vindt den krachtigsten steun in het voorstel der Regering aangaande de digting van het Eijerlandsche gat.

Maar er is nog iets. Het belangrijkste van alles. Vergun mij dat ik Uwe aandacht ten deze nog daarop vestig.

Nadat door de deskundigen getracht is te betoogen, dat de vloed na de indijking niet hooger zullen komen, stellen zij ééne zaak vast, en deze is: „De vloed zullen na de afsluiting vroeger hunne maximumhoogte bereiken dan thans.”

De vloed zullen na de afsluiting vroeger hunne maximumhoogte bereiken dan thans.

Neem in aanmerking wat ik bladz. 12 en 13 hiervoor schreef. Het gevaar voor doorbraak, zoo schreef ik daar, is veel grooter dan vroeger, omdat nu reeds de vloed zooveel sneller een noodpeil bereikt. In 1825 na weken storm. In 1863

na dagen storm. In Januari 1877 na enkele uren storm.

En dan, na de afsluiting?

Ik herhaal de vraag: en dan, na de afsluiting?

Nog vroeger zullen de vloed en de eb hun maximumhoogte bereiken dan thans. Denk daarbij storm, niet gedurende uren, maar, zoo als ze in ieder jaar saizoen kunnen voorkomen, gedurende dagen, en dit op weringen, die nu geen twee uren meer weêrstand hadden kunnen bieden aan de zee. Laat de weringen hersteld zijn in goeden toestand, wat zullen ze nog tegen de volle kracht van vloed en storm, een volle kracht, die spoedig haar vernielend vermogen zal toonen.

Misschien laad ik de beschuldiging op mij, dat ik de toekomst te donker schilder, het gevaar te dreigend voorstel. Ik acht mij echter verplicht mijn gevoelen te zeggen, overtuigd als ik ben, met dit zeggen niets anders te bedoelen dan het welzijn van Friesland en hare omgeving.

Ik heb willen beschrijven in welk gevaar Friesland heeft verkeerd, nog verkeert en zal blijven verkeeren. Ik hoop daarin eenigzins geslaagd te zijn, en wensch nu over te gaan tot het tweede gedeelte van mijn vlugschrift.

Het tweede gedeelte, waarin ik zal trachten aantegeven:
 Wat gedaan is om dien gevaarvollen toestand te voorkomen;
 Wat gedaan zal worden om dien toestand te verbeteren;
 Wat gedaan moet worden om dien toestand (zoo veel mogelijk) op te heffen.

Wat is gedaan, om den gevaarvollen toestand, waarin Friesland verkeert, te voorkomen?

Ter beantwoording van die vraag bepaal ik mij tot de jaren, sedert welke bestaat het „Reglement op het verleen en „van bijdragen uit de Provinciale fondsen tot de kosten van

„buitengewone verbetering der Zeeweringen in de provincie „Friesland.”

Dat reglement werd door de Staten vastgesteld den 2^{en} Maart 1864, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van den 20^{en} April 1864, no. 69, en geplaatst in het provinciaal blad van Friesland, no. 58, den zesden Mei daaraanvolgende.

„Buitengewone verbetering der zeeweringen.” Van onderhoud der zeeweringen en verbetering daardoor aangebragt, zou ik kunnen zwijgen, ware 't niet dat eene vergelijking van de daarvoor aangewende sommen met die, besteed voor buitengewone verbeteringen, zeer leerrijk schijnt.

Toen evengenoemd reglement werd aangenomen, was bij het gewestelijk bestuur de overtuiging, dat buitengewone verbetering der zeeweringen ter voorkoming van gevaar noodzakelijk was. Die verbetering is sedert 1865 aangebracht. Hoe en in welke mate? Wij zullen zien.

Het is mij bekend, dat subsidie van wege de provincie aan waterschappen door den regel wordt verstrekt uit de begrooting van het jaar, volgende op dat, waarin tot die subsidie is besloten; somtijds uit de begrooting van het eigen jaar, waarin de subsidie wordt toegestaan; met groote werken daarentegen weêr later. Van daar, dat de cijfers even mank kunnen gaan, maar dit maakt alzoo over eenige jaren geen verschil.

Door de onderscheidene waterschappen werd besteed voor de gewestelijke weringen: Door de provincie werd gesubsidieerd voor buitengewone werken:

In 1864	f 508,927,83	In 1865	f 102,845,92 ⁵
1865	„ 211,444,37 ⁵	1866	„ 29,651,68 ⁵
1866	„ 227,783,34	1867	„ 18,415,68
1867	„ 175,277,96 ⁵	1868	„ 30,373,65 ⁵
1868	„ 233,433,65 ⁵	1869	„ 42,593,77 ⁵
1869	„ 273,207,52 ⁵	1870	„ 20,195,75
1870	„ 173,892,84 ⁵	1871	„ 32,458,77
1871	„ 230,488,25 ⁵	1872	„ 11,386,21
1872	„ 221,231,04		
Transpt.	f 2,255,686,83	Transpt.	f 287,921,45

Transpt. f	2,252,686,83	Transpt. f	287,921,45
1873	„ 301,932,44	1873	„ 39,735,12 ⁵
1874	„ 292,145,36 ⁵	1874	„ 36,172,03
1875	„ 246,357,56 ⁵	1875	„ 19,171,97 ⁵
		1876	„ 91,043,85 ⁵
	f 3,096,122,20	(*)	f 474,044,43 ⁵

Meest wordt voor buitengewone verbetering $\frac{1}{3}$ subsidie verleend. Enkele malen, in den beginne vooral, is 't 20 en 30% geweest, maar, wanneer in aammerking wordt genomen, dat de gemeente HINDELOOPEN voor de weringen ten haren laste 90% subsidie ontvangt, is de veronderstelling niet te gewaagd dat het middencijfer der subsidie zoo nagenoeg $\frac{1}{3}$ zal zijn geweest.

Als wij bovenstaande cijfers in ronde getallen nemen, dan is in twaalf jaren ruim drie millioen aangewend tot onderhoud en verbetering der zeeeringen. Daarvoor subsidiëerde de provincie bijna een half millioen. Is dit halve millioen een derde van hetgeen is aangewend voor buitengewone verbetering der zeeeringen, dan is hiervoor besteed anderhalf millioen, dus zoo nagenoeg de helft van al de kosten.

(*) Na 't ontwerpen van dezen staat en 't schrijven der daarop gebouwde conclusie ontving ik (7 Sept. 1877) het verslag van den toestand der provincie Friesland in 1876, aan de Staten van dat gewest gedaan door de Gedeputeerde Staten. Ik heb de cijfers niet gewijzigd, omreden ik dan aangaande de subsidie voor buitengewone werken in 1877 in aanraking zou komen met sommen, die nog, zelfs over drie jaren, moeten worden uitbetaald, terwijl blijkens dat verslag het bedrag subsidie, toegezegd aan de contributie der Vijf deelen Zeedijken binnendijks, nog niet is verstrekt en alzoo afgaat van de subsidie over 1876 ad f 91,043,85⁵, die alsdan wordt f 69,051,52⁵. — Ten einde niet te kort te doen aan de waardeering van den goeden wil en den ijver der werkzame contributiebesturen, heb ik mij bij het aangeven van wat gedaan is, om Frieslands zeeeringen te verbeteren, niet strikt bepaald tot den staat, maar ook genoemd en wat in 1876 onder handen was en wat op touw was gezet voor de toekomst.

Ik besluit op grond dezer redenering, dat, zoowel voor gewoon onderhoud als voor buitengewone verbetering der gewestelijke weringen, in twaalf jaren respectievelijk is aangewend één en een half, zamen alzoo drie millioen gulden.

Aan het „Reglement op het verleenen van bijdragen uit „de provinciale fondsen tot de kosten van buitengewone verbetering der zeeweringen in de provincie Friesland” gaat vooraf: „In aanmerking nemende, dat de gewestelijke zeeweringen versterking en verzwaring noodig hebben.”

Artikel 2 luidt: „Als buitengewone werken worden aangenomen de zoodanige, waarbij:

- „A. aan de dijken eene kapitale verhooging of verzwaring „ter verkrijging van een sterker profiel en alzoo van „betere waterkeering wordt gegeven;
- „B. de bestaande paalwerken door steenglooijingen of kap- „werken worden vervangen;
- „C. dijkvakken worden verlegd, om daardoor aan de ge- „heele dijk eene betere rigting te geven;
- „D. rijzen-, palen- of steenen hoofden vóór de dijken wor- „den aangelegd, hetzij ter aanwinning van voorstrand, „hetzij om door stroomafleiding verdieping langs de „dijken te verminderen of te voorkomen,

„het een en het ander in zoodanige mate en omvang, dat die „werken moeten leiden tot aanmerkelijke bevordering van de „veiligheid van het gewest.”

Onderzoeken wij wat voor de zoo straks genoemde anderhalf millioen gulden overeenkomstig dit artikel is gedaan. Ik wensch bij dat onderzoek te letten op een „staat, houdende opgave van door de provincie verleende subsidie voor de verbetering van zeeweringen, naar aanleiding van het besluit „der Staten van 2 Maart 1864, goedgekeurd bij koninklijk „besluit dd. 20 April 1864, no. 69 (provinciaal blad no. 58 „van 1864)”, een staat, afkomstig van den Heer S. J. Vermaes, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat van

Friesland, en die dus allezins betrouwbaar dient te worden geacht. Uit dien staat blijkt dat tien waterschaps-besturen die subsidie hebben genoten. Daaronder zijn twee, die heden niet worden genoemd onder de „dijks- en polderbesturen”, welke uitmaken de „zeedijks-contributiën.” Het zijn de gemeente HINDELOOPEN en de HUITEBUURSTER KADJIKEN c. a. HINDELOOPEN wordt gesubsidiëerd als gemeente en de HUITEBUURSTER KADJIKEN zijn sedert 1873 opgenomen in de ZEVEN GRIETENIJEN EN STAD SLOTEN.

De gewestelijke zeeweringen worden heden beheerd door drieëntwintig dijks- en polderbesturen, terwijl de zeeluis te STAVOREN massaal is.

Van die drieëntwintig besturen zijn sedert het in werking treden van meergemeld reglement alzo acht besturen gesubsidiëerd.

Moet dit tot de conclusie leiden, dat de andere vijftien waterschappen geene buitengewone verbeteringen hebben aangebracht? Hoe ook, zij hebben geene subsidie genoten. Van tweeën één: of hunne werken hebben niet kunnen voldoen aan de eischen, in artikel 2 gesteld, of zij zijn uitgevoerd zonder provinciale subsidie. Het eerste geval zou treurig zijn, het andere geval geen blijk geven van behartiging der belangen van de onderhoudplichtigen in de respectieve waterschappen. Die onderhoudplichtigen hadden minder kunnen betalen, of het waterschapsbestuur had meer kunnen uitvoeren.

Mogelijk zijn hunne zeewerende werken niet meer voor verbetering vatbaar? Misschien zijn ze zoo perfect in orde, dat het geld, daarvoor opgebracht, kan worden opgelegd of aangewend voor andere doeleinden, zelfs voor staatsonderwijs? Is bij het stellen van de considerans op meergenoemd reglement: „In aanmerking nemende, dat de gewestelijke zeeweringen „versterking en verzwaring noodig hebben”, mogelijk niet gedacht aan die vijftien contributiën en deze onverdiend iets krenkends gezegd?

Heden geven wij geen antwoord op deze vragen, en laten wij het onderzoek, tot zoodanig antwoord vereischt, voorloopig rusten, maar, opdat wij daarop nader kunnen terugkomen, zal ik hier de namen van die dijks- en polderbesturen afschrijven. Ze zijn:

VISVLIET EN GERKESKLOOSTER,
 KOLLUMERLAND EN NIEUWKRUISLAND,
 ANJUMER EN LJOESSENSERPOLDER,
 ENGWIERUMERPOLDER,
 OOST- EN WESTDONGERADEEL,
 WESTDONGERADEEL,
 TERNAARDERPOLDER,
 OOSTERPOLDER TE HOLWERD,
 WESTERPOLDER TE HOLWERD,
 FERWERDERADEEL,
 NOORDERLEEGPOLDER,
 BILDTPOLLEN,
 OUD-BILDT,
 WORKUMER NIEUWLAND, en
 OUDE LINDEDIJK.

De acht waterschapsbesturen, die subsidie hebben genoten, zijn:

OOSTDONGERADEEL,
 NIEUW-BILDT,
 VIJFDEELEN ZEEDIJKEN BINNENDIJKS,
 VIJFDEELEN ZEEDIJKEN BUTENDIJKS,
 WONSERADEELS ZUIDERZEEDIJKEN,
 HEMELUMER OLDEPHILERT C. A. ZEEDIJKEN,
 WIJMBRITSERADEEL C. A. ZEEDIJKEN, en
 ZEVEN GRIETENIJEN EN STAD SLOTEN.

Zien wij welke verbeteringen deze besturen hebben aange-

bracht, vallende in de termen om naar boven aangegeven artikel 2 te worden gesubsidiëerd.

OOSTDONGERADEEL.

In 1865 is dit contributiebestuur gesubsidiëerd met *f* 823,54, denkelijk voor eenig, zeker niet belangrijk „verzwaren van dijken.”

In 1866 genoot dit bestuur *f* 3400,— subsidie, zijnde 20% van *f* 17000,—, aangewend om de zeedijken der contributie over eene lengte van 385 meter te verhoogen en te verzwaren.

Sedert 186⁵/₆ schijnt het dijksbestuur geene buitengewone werken te hebben uitgevoerd; althans daarvoor is geene subsidie genoten.

NIEUW-BILDT.

In 1865 is aan dit waterschap verleend eene subsidie van *f* 1597,74⁵, wat gestrekt zal hebben ter bevordering van „herstellen van paalwerk, kistvullingen, aardwerk, bezodding, „enz.” Het blijkt niet, dat overigens of later van wege dit waterschap ter verbetering der zeekeringen werken zijn uitgevoerd, die vallen in de termen voor subsidie.

VIJFDEELEN ZEEDIJKEN BINNENDIJKS.

Deze contributie heeft van af 1865 jaarlijks subsidie genoten. Afwisselend meer en minder. Jaarlijks zijn dus buitengewone verbeteringen aangebracht. De subsidie was het laagst in 1871, *f* 6337,03, het hoogst in 1876, *f* 21,992,33; maar hiervan was in April 1877 *f* 20,500 nog niet uitbetaald, en is gelijke som aangebracht op den subsidie-staat over 1877. Zie ik wel, dan is daar $2 \times f 20,500$ het $\frac{1}{3}$ gedeelte van

het kolossale werk, in 1875 voorgenomen om in 1876 te worden uitgevoerd, en waarop ik aanstonds zal wijzen. De contributie geniet, met inbegrip van die sommen, sedert 1865 eene gezamenlijke subsidie van *f* 146.985.22⁵.

In 1864 bracht deze contributie buitengewone verbetering harer zeeweringen tot stand. Daaronder is zeker te verstaan een „aanleg van steenen voeting.”

In 1865 zette zij dien aanleg van steenen voeting voort. Zoo ook in 1866; zij verving 203 meter paalwerk door eene steenglooijing, met verzwaring en verhooging van den nevensliggenden zeedijk.

In 1867 werd 100 meter steenglooijing, hoog 3,30 meter boven volzee, aangelegd, en in verband daarmee de dijk over die lengte verwaard en verhoogd tot 5 meter boven volzee.

In 1868 werd wederom 100 meter op evengenoemde wijze verbeterd.

In 1869 op nieuw 139 meter.

In 1870 voortzetting van dit werk over eene lengte van 100 meter.

In 1871 werd voor beschermwerken langs de buitenlanden te DIJKSHOEK ter lengte van 179.03 meter *f* 19.311.10 besteed. In 1872 dit werk continuerende, voor 215 meter *f* 25.270,—. In 1873 werd dit werk voortgezet en voltooid door aanleg van 308 meter schermwerk voor *f* 37.303,09⁵. Bovendien verving deze contributie een kisthoofd, lang 66 meter, door een steenen dito, met genot van subsidie, die in 1874 werd uitbetaald.

In 1874 volvoerde zij eene dijksverzwaring met balsteenglooijing over 150 meter. In 1875 dijksverzwaring van 100 meter, en balsteenglooijing van 180 meter.

Dit is geschied. Inmiddels de contributie verflauwt niet in haar prijsenswaardigen ijver voor de beveiliging van 't gewest. Bij de uitvoering der plannen, steeds plannen voor de toekomst. In 1875 beraamt zij om in 1876 435 meter paalregel te ver-

vangen door steenglooijing, gepaard met dijksverzwaring en verhooging tot 5.50 meter boven volzee. Eene raming van *f* 123.000 schrikt haar niet af. De provincie bewilligt in $\frac{1}{3}$ subsidie ad *f* 41.000.

VIJFDEELEN ZEEDIJKEN BUITENDIJKS.

Deze contributie genoot in de jaren 1866, 1870, 1873 en 1876 gezamenlijk *f* 42.790.10⁵ subsidie voor buitengewone verbetering harer weringen, en heeft voor 1877 toezegging van *f* 9720.24.

In 1865 werd met een deel der evengenoemde subsidie uitgevoerd eene verhooging van den dijk tot 4 meter boven volzee ter lengte van 354 meter en eenige verzwaring.

In 1870 werd aangelegd 92 meter steenglooijing, en de dijk daarnevens verzaard en verhoogd tot 4 meter boven volzee.

In 1873 werd 687 meter zeedijk verhoogd en verzaard, en had nevens eene andere verzwaring van den dijk, lang 200 meter, een aanleg van steenglooijing plaats.

In 1876 werden twee vakken paalwerk, zamen lang 159.1 meter, vervangen door steenglooijing.

Voor 1877 is besloten uittevoeren het aanleggen van 99.8 meter steenglooijing met verzwaring van den zeedijk.

WONSERADEELS ZUIDERZEEDIJKEN.

Deze contributie heeft tweemaal subsidie genoten, eenmaal in 1865 en andermaal in 1873, gezamenlijk ten bedrage van *f* 2.981.13⁵.

In eerstgenoemd jaar is hare zeedijk over 2.885 meter verhoogd en verzaard, welke verbetering over die uitgestrektheid, in aanmerking genomen de subsidie ad *f* 1618.80, niet groot zal zijn geweest. Zoo ook niet de andere in 1873,

waardoor voor *f* 4161.—, met genot van $\frac{1}{3}$ provinciale subsidie, de zeedijk tusschen Gaast en het Workumer tolhek over eene lengte van 2,515 meter werd verhoogd, verzwaard of aangevuld.

In datzelfde jaar is, zonder bijdrage van de provincie, 740 meter dijk verhoogd en verzwaard voor *f* 1864.09, en overigens schijnt er geen buitengewone verbetering te zijn bevorderd.

HEMELUMER OLDEPHERT c. a. ZEEDIJKEN

Deze contributie heeft van af 1866 jaarlijks subsidie genoten. Hoewel minder kostbaar in hare buitengewone verbeteringen, is deze contributie niet minder ijverig dan de straks genoemde, VIJFDEELEN ZEEDIJKEN BINNENDIJKS. Terwijl de laatste reeds dadelijk in 1864/5 is begonnen subsidie ter verbetering aantevragen, ving HEMELUMER OLDEPHERT c. a. daarmee een jaar later aan, doch had bevorens voor eigen rekening reeds belangrijke verbeteringen tot stand gebracht. Zij genoot tot 1876 gezamenlijk eene subsidie van *f* 58.157,20⁵, en heeft voor 1877 een toezegging van *f* 16047.76.

Met deze gewestelijke subsidie voerde zij de navolgende werken uit:

In 1866 verving zij 150 meter paalwerk door eene steenglooijing, en verhoogde en verzwaarde ze den daarmede liggenden dijk.

Aansluitende aan deze verbetering werd in 1867 wederom eene lengte van 150 meter paalwerk in de waterdijken benoorden STAVOREN vervangen door steenglooijing, en de dijk tevens verhoogd en verzwaard. Aan de steenglooijing werd eene hoogte gegeven van 3.60 meter, en aan de dijkskruin die van 3.85 meter boven volzee.

Wederom aansluitende aan evengenoemde verbeteringen, werd in 1868, over eene lengte van 175 meter, paalwerk

door steenglooijing vervangen, en verhooging en verzwaring van den dijk aangebracht, alles op de hoogte als vorig jaar.

Met de vervanging van nog 50 meter paalwerk door steenglooijing, op de afmeting als voren, en verhooging en verzwaring van den dijk daarnaast tot 4.75 meter boven volzee voltooide deze contributie in 1869 een werk, reeds begonnen vóór de invoering van het reglement op het verleenen van bijdragen uit de provinciale fondsen tot de kosten van buitengewone verbetering der zeeweringen in de provincie FRIESLAND.

Het verslag van den toestand der provincie over 1868 vermeldt ter eere van dit dijksbestuur, dat, met den evengenoemden aanleg van 50 meter, al het paalwerk dezer contributie, ter gezamenlijke lengte van 995 meter, door steenglooijing vervangen zal zijn, waardoor denkelijk te verstaan, al het paalwerk dezer contributie in de straks genoemde waterdijken benoorden STAVOREN.

Immers in 1870 had er op nieuw eene vervanging van 118.50 meter paalwerk door steenglooijing met dijksverzwaring, maar nu achter STAVOREN, plaats. Dit werk werd in 1871 met 100.8 meter voortgezet, en daarbenevens ter wederzijden van het hek, scheidende de FENNE- en UTINGERADEELSDIJK, 112,1 meter paalwerk vervangen door steenglooijing met verhooging en verzwaring des dijks.

In 1872 werd, in aansluiting aan het werk ten zuiden van STAVOREN, wederom 85.75 meter steenglooijing aangelegd met verhooging en verzwaring van den zeedijk tot 4,60 meter boven volzee. In voortdurende verhooging en verzwaring van den dijk tot 4.60 meter boven volzee, met 75,10 meter lengte vervanging van paalwerk door steenglooijing, is in 1873 voorzien. Zoo ook in 1874 over 126,10 meter. In 1875 is dit werk in aansluiting voortgezet ter lengte van 210,80 meter.

Voor 1876 werd $\frac{1}{3}$ subsidie van wege de provincie ge-

geven voor de voortzetting van dit werk ter lengte van 192.6 meter.

De bovenvermelde toezegging van subsidie ad *f* 16.047.76 over 1877 moet strekken om 356 meter lengte paalwerk aan de UTINGERADEELSDIJK tusschen STAVOREN en HET KLIF te vervangen door 343 meter steenglooijing.

Uit alles blijkt het streven der contributie HEMELUMER OLDEPHÆRT c. a. ZEEDIJKEN, om stelselmatig hare weringen in waterkeerenden toestand te brengen, en in waardering van hetgeen door het bestuur dier contributie is gedaan wensch ik bij niemand achter te blijven. Waardering verdient dit bestuur, al was 't alleen voor een aanleg van steenglooijing ter lengte van bijna de helft zijner dijken, van bijna een derde van alle de werken der contributie, waaronder een deel massaal met andere besturen.

WIJMBRITSERADEELS c. a. ZEEDIJKEN.

Deze contributie werkte blijkens de verleende subsidie minder regelmatig en aanhoudend, en voerde ook op verre na zooveel niet uit als de hiervoor genoemde. In 1865, 1866, 1867 en 1868 genoot zij jaarlijks eene subsidie, loopende van *f* 2730.— tot 3704.40. Dan volgen vijf jaren, waarin niets buitengewoons is daargesteld. In 1874 vangt zij wederom aan met een buitengewoon werk. In 1875 doet zij deswege weinig, om in 1876 en 1877 wederom tot rusten over te gaan.

Gedurende de evengenoemde zes jaren, dat die contributie buitengewone verbeteringen harer zeeweringen uitvoerde, genoot zij eene gezamenlijke subsidie van *f* 32.788.12⁵. De evengenoemde verbeteringen zijn de volgende :

Met eene subsidie van *f* 2730,— legde de contributie in 1865 eene balsteenglooijing aan.

In 1866 werd het paalwerk langs de noordwestzijde van

de stad HINDELOOPEN ter lengte van 167.5 meter door eene steenglooijing vervangen. De daarnevens liggende en aan de gemeente HINDELOOPEN in onderhoud behoorende dijk is bij die gelegenheid verhoogd en verzwaard voor eene som van *f* 2.332, waarvan door de provincie 90% is gehoed.

In 1867 werd in de zeewering, genaamd DE WATERDIJKEN, tusschen MOLKWERUMERZIJL en STAVOREN, eene lengte van 170 meter paalwerk door steenglooijing vervangen, aansluitende aan die, in 1856 vervaardigd, en aan den ZONNEWIELSDIJK. Haar werd eene hoogte gegeven van 3.60 meter boven volzee, terwijl in verband daarmede de dijk werd verzwaard en verhoogd tot 4.50 meter boven volzee.

In 1868 had ter vervanging van paalwerk, in de zeewering evengenoemd, aanleg plaats van eene balsteenglooijing ter lengte van 163,90 en ter hoogte van 3.60 meter boven volzee, loopende van het BAGGERMANSHOOFD westwaarts in aansluiting met de in 1865 aangelegde steenglooijing. In verband daarmee werd de dijk tot 4.50 meter boven volzee verhoogd en verzwaard.

Eerst in 1874 hervat de contributie het werk tot buitengewone verbetering. Het bij het ROODE KLIF aan haar behoorende dijkvak, lang 375 meter, werd tot 4.50 meter boven volzee verzwaard, en onder eene helling van $3\frac{3}{4}$ op 1 met bazalt- en balsteenglooijing tot 3,20 meter boven volzee verdedigd. Tevens werd aanbesteed en uitgevoerd het leggen van 200 meter steenen beer benoorden SCHUILENBURG, aansluitende aan het aldaar bestaande werk. Voor deze laatste werken genoot zij *f* 19.297 subsidie, waarvan *f* 17,797 in 1874 en *f* 1500,— in 1875. Het weinige, in 1875 ter verbetering gedaan, was alzoo het restant van vorig jaar.

ZEVEN GRIETENIJEN EN STAD SLOTEN.

Deze contributie erlangde in de jaren 1865, 1868, 1869,

1871 en 1876 gezamenlijk *f* 198.993.65^s subsidie, en kreeg daarenboven toezegging van *f* 111.068.80, die in drie jaren, waarschijnlijk 1877, 1878 en 1879 zal worden uitbetaald.

Een renteloos voorschot, door de provincie ten bedrage van *f* 76.141.02^s verleend bij besluiten der Staten van 15 November 1860 en 10 April 1861, heeft, met eene bijdrage van het Rijk ten gelijken bedrage, gestrekt om te herstellen de schade, door den paalworm aan de weringen dezer contributie aangebracht.

Van het renteloos voorschot ad *f* 76.141.02^s werd in de jaren 1872, 1873, 1874, 1875, 1876 en 1877 afgelost *f* 30.141.02^s, terwijl het restant, zoo mogelijk eenigzins sneller dan tot heden, zal worden terugbetaald.

Met de evengenoemde subsidie bracht de contributie de navolgende verbeteringen tot stand.

Bij besluit der Staten van 21 Mei 1863, no. 6, werd toegestaan een derde gedeelte subsidie van de kosten van werken, die in het „Verslag van den toestand der provincie in 1864” worden aangeduid als het „verhoogen en verzwaren van den „zeedijk, het leggen van een bazalt kapwerk, kist- en aarde-„werk”, welke werken gezamenlijk gekost hebben *f* 290.940.36^s, en waarin de provincie in 1865 heeft gedragen *f* 86.200,—.

In 1868 hadden plaats de verhooging en verzwaring van den zeedijk ten oosten van DE LEMMER over de lengte van 360 meter, met eene aansluiting oostwaarts van 90 en westwaarts van 100 meter. Het dijkvak verkreeg de hoogte van 4.50 meter boven volzee met 1 meter kruin, eene buitenvalling van 10 en binnenvalling van 3 op 1, terwijl daaraan tevens een geregeld beloop werd gegeven.

In 1869 werd uitgevoerd het werk van het verhoogen en verzwaren van den zeedijk ten westen van DE LEMMER en oostwaarts van de TEROELSTERKOLK, met den aanleg eener steenglooijing over 850 meter lengte. Aan den dijk is daarbij

de hoogte gegeven van 4.50 meter en aan de steenglooijing die van 3.50 meter boven volzee.

Hier dient vermeld, dat het waterschap HUITEBUURSTER KADIJKEN, later vereenigd met de contributie ZEVEN GRIETENIJEN EN STAD SLOTEN, in 1870 voltooide, met $\frac{1}{3}$ subsidie van de provincie, een balsteenen kapwerk, lang 350 meter.

In 1871 werd voortgezet en voltooid het vervangen van verouderd paalwerk, over eene lengte van 460 meter beoosten LEMMER, door kapwerk.

In 1876 is subsidie verleend voor de volgende werken:

A. verhooging en verzwaring van den zeedijk over 1350 meter tusschen TACOZIJL en de SLAPERDIJK;

B. het aanleggen van een kapwerk lang 150 meter tot afsluiting van het open vak bij de TEROELSTERKOLK;

C. het verhoogen en verzwaren van den ZUID-FENSTERDIJK lang 1986 meter met aansluitingen, lang 52 en 70 meter.

De bovenvermelde toezegging ad *f* 111.068.80, uit te betalen in drie jaren, strekt om, in vereeniging met het Rijk, dat *f* 110.000,— subsidiëert, te bevorderen de vervanging van de tegenwoordige oeverdefensie door een nieuwe oeverlijn, over het LEMSTERHOP aan te leggen over eene lengte van 5.500 meter door middel van kapwerk.

Ook het dijksbestuur dezer contributie mag aanspraak maken op waardering van haren arbeid in 't belang der veiligheid van FRIESLAND.

Jaarlijks zeggen Gedeputeerde Staten eenigzins gevariëerd, dat uit den door dit college overgelegden staat van uitgevoerde werken en daarvoor bestede sommen blijkt, „dat bij „voortdurend door het meerendeel van de besturen der onderscheiden contributiën wederom groote sommen zijn besteed „tot verbetering en versterking der zeekeringen, en dat zij „alzo in hunn' loffelijken ijver en belangstellende werkzaamheid niet verflauwen.”

Met die betuiging stem ik o zoo gaarne in. En toch, hoe ijverig en belangstellend het meerendeel der waterschapsbesturen werken, die werkzaamheid moge belangrijk zijn, ze is op verre na niet voldoende geweest om FRIESLAND behoorlijk in veiligheid te brengen.

Even dor als de opsomming van hetgeen gedaan is door de onderscheiden contributiën was voor mij, even dor zal de lectuur daarvan zijn voor den goedgunstigen lezer. Ik vrees bijna hem te vermoeijen of zijn tegenzin optewekken door langer hierbij stilstaan. Doch eene eenigzins nauwkeurige beschouwing van het aangelegen onderwerp noodzaakt mij nog een weinig aandacht te vragen voor het volgende.

FRIESLANDS zeeweringen hebben eene lengte van nagenoeg 150.000 meter.

Ruim een derde van deze uitgestrektheid staat onder het beheer van de volgende dijks- en polderbesturen: VISVLIET en GERKESKLOOSTER, KOLLUMERLAND en NIEUWKRUISLAND, OOSTDONGERADEEL, ANJUMER en LIOESENSERPOLDER, ENGWERUMER POLDER, OOST- en WESTDONGERADEEL, WESTDONGERADEEL, TERNAARDERPOLDER, OOSTERPOLDER te HOLWERD, WESTERPOLDER te HOLWERD, FERWERDERADEEL, NOORDERLEEGPOLDER, BILDTPOLLEN en OUD-BILDT.

Niet een van van deze besturen, uitgezonderd alleen OOSTDONGERADEEL voor een klein bedrag in 1865 en 1866, heeft, sedert het in werking treden van het reglement op het verleen van bijdragen uit de provinciale fondsen tot de kosten van buitengewone verbetering der zeeweringen in de provincie FRIESLAND, eene bijdrage genoten, en ten hunnen opzichte stelde ik bladz. 24 hiervoor eenige vragen, waarbij ik niet onduidelijk mijne bevreemding hierover te kennen gaf.

Ik antwoordde toen niet, maar behield mij dat antwoord voor. Ik zal heden ook niet antwoorden op de vraag, of hunne zeeweringen voor geen verbetering vatbaar en zoo perfect in orde zijn, dat het geld, daarvoor opgebracht, of op-

gelegd of voor andere doeleinden aangewend kan worden. Dat antwoord is reeds gegeven. Dat antwoord gaf de storm van 30 Januari 1877 onder ontroerende teekenen, en met vreeselijk schrift grifte de zee dat antwoord in die weringen.

De weringen VISVLIE-T-GERKESKLOOSTER, KOLLUMERLAND e, a., OOSTDONGERADEEL bij EZUMAZIJL waren toen ongetwijfeld doorgebroken, hadden stormen vloed nog 2 uur langer geduurd, of zullen doorbreken, als deze andermaal terugkomen.

Ik laat dit spatieeren, om alle aandacht hierop te vestigen.

Ik maak geene acte van beschuldiging op, maar laat het oordeel aan mijne lezers.

Zijn deze dijksbesturen onaangenaam verrast door de werking der elementen, de ondervinding, door hen opgedaan, zij hunne leermeesteres voor de mijns inziens dreigende toekomst, en strekke het gewest, hun en 's Rijks regering tot prikkel om alle krachten intespannen, ten einde te voorkomen wat heden nog dreigt.

FRIESLAND is in Gods hand, maar die hand heeft het gewest en het rijk jaren lang zoo zeer beweldadigd, dat niet-intespannen van alle krachten „God verzoeken” zou zijn. De toestand dwingt. De nood is opgelegd. De reveille heeft geklonken.

De waterschappen NIEUW BILDT, VIJFDEELEN ZEEDIJKEN BINNENDIJKS, VIJFDEELEN ZEEDIJKEN BUITENDIJKS, WONSERADEELS ZUIDERZEEDIJKEN, WORKUMER NIEUWLAND, HEMELUMER OLDEPHERT C. A. ZEEDIJKEN, WIJMBRITSERADEELS C. A. ZEEDIJKEN, ZEVEN GRIETENIJEN en STAD SLOTEN en OUDE LINEDIJK omvatten de andere $\frac{2}{3}$ gedeelten van FRIESLANDS zeeweringen.

Het WORKUMER NIEUWLAND en DE OUDE LINEDIJK genoten geen subsidie ter buitengewone verbetering hunner zeeweringen.

Het eerste waterschap verwerkte in de jaren 1864 tot en

met 1875 *f* 40.070.74⁵, of jaarlijks dooreen *f* 3339.23, en zeer conservatief luidt het steeds stereotiep in het verslag van den toestand der provincie, dat die som is aangewend òf tot herstellen òf tot vernieuwen van „paal- en kistwerken.”

De OUDE LINDEDIJK wendde over evengenoemde twaalf jaren *f* 731.11 aan voor eenige beschoeijing of verzwaring van den dijk en voor gewoon onderhoud.

De overige zeven contributiën werkten met meerderen of minderen ijver aan de verbetering van de gewestelijke weringen.

Resumeer ik over welk eene uitgestrektheid die verbeteringen zijn of heden worden aangebracht, dan blijkt uit de jaarlijksehe verslagen, die ik raadpleegde, en waaraan het vorenstaande is ontleend, dat, zelfs met inbegrip van de minbelangrijke verbeteringen aan WONSERADEELS ZUIDERZEEDIJKEN en van wat nog onder handen is, die uitgestrektheid nog geen 30.000 meter bedraagt, dat is nog geen één derde van de geheele lengte dezer contributiën, nog geen één vijfde deel van Frieslands zeedijken.

Onder het warme debat ter vergadering der Staten van FRIESLAND gevoerd — zitting van den 2n Mei 1877 — maakte ik, mijne rekening baserende op geldsommen, reeds besteed en nog aan te wenden, de opmerking, dat, als de waterschapsbesturen met denzelfden ijver als tot heden voortwerkten tot het daarstellen van bazaltglooijingen, er nog nagenoeg 30 jaren meê heen zouden gaan, eer FRIESLAND behoorlijk beveiligd mocht heeten.

Na gezet onderzoek desaangaande, een onderzoek, welks resultaten ik zoeven gaf, blijkt me dat die opmerking in het debat niet overdreven is, neen, zelfs nog te optimistisch, getoetst aan de werkelijkheid.

De werkelijkheid. In de met 1877 verlopen dertien jaren zal nog geen $\frac{1}{5}$ deel van FRIESLANDS zeedijken zoodanig verbeterd zijn, dat het gewest behoorlijk beschermd mag heeten tegen zeegevaar. Nog geen één vijfde deel. In alle

kalmte de vraag: Wat staat in klimmend perykel bij sneller aankomende vloed en voor Friesland te duchten?

Ik antwoord niet. Wederom, dat antwoord is reeds gegeven. Dat antwoord gaf de storm van 30 Januari 1877. De dijkbesturen van NIEUW-BILDT en van WIJMBRITSERADEELS C. A. ZEEDIJKEN, beide in de laatste dertien jaren min of meer werkzaam geweest ter verbetering hunner weringen, hebben dit antwoord te dier gelegenheid op schrikwekkende wijze vernomen.

En tusschen ROPTAZIJL en HARLINGEN, en achter HINDELOOPEN waren ongetwijfeld doorbraken gevolgd, hadden storm en vloed toenmaals nog 2 uren aangehouden, of waren ze andermaal teruggekomen. Dat antwoord behelst eene profetie voor de toekomst, een ernstig waarschuwend stem voor 't heden en de toekomst beide.

Ik nam mij voor te zeggen, wat gedaan is, om den gevaarvollen toestand, waarin FRIESLAND verkeert, te voorkomen. Ik heb getracht dit zoo kort en zaakrijk mogelijk te doen, en hoop ook daarin eenigzins te zijn geslaagd.

De ondervinding heeft intusschen geleerd, dat het gevaar niet is voorkomen, en zij zal, vrees ik, leeren, dat het én door natuurlijke oorzaken en door de voorgenomen indijking van een deel der Zuiderzee nog vermeederen zal.

De overtuiging is algemeen gevestigd, dat er iets buitengewoons moet worden gedaan om in den gevaarvollen toestand, waarin FRIESLAND verkeert, verbetering te brengen. Die overtuiging heeft het gewestelijk bestuur gedrongen des-aangaande besluiten te nemen. Laat ons nu zien wat gedaan zal worden om dien toestand te verbeteren.

Wat gedaan zal worden om dien toestand te verbeteren.

Dit is overwogen in de buitengewone vergadering der Staten van FRIESLAND in April en Mei 1877.

Met eene activiteit, der zake waardig, hebben Gedeputeerde Staten van dit gewest zich, onmiddellijk na den storm van 30/31 Januari, zooals vroeger reeds is gezegd, door persoonlijk onderzoek op de hoogte gesteld, om te kunnen beoordeelen wat gedaan moest worden. Aan den provincialen hoofd-ingenieur werd daarna de uitnoodiging gericht om dat College „te willen opgeven de kosten, vereischt om de zeekeringen „in een, naar zijn oordeel, voldoende toestand te brengen, „en wel, gesplitst in aardwerk, in steenglooijing of in andere onmisbare werken.”

Voorloopig voorbijgaande eene correspondentie, tusschen evengenoemden ambtenaar en het College te dier zake gevoerd, had de uitnoodiging ten gevolge, dat Gedeputeerde Staten ontvingen eene globale raming van kosten van de werken, vermeld in eene door den hoofd-ingenieur overgelegde bijlage.

De op die bijlage aangegeven werken waren niet alle werken, welke noodig zouden zijn voor de beveiliging van 't gewest tegen zeegevaar, maar alléén de zoodanige, waarvoor, naar het oordeel van Gedeputeerde Staten, meerder hulp dan langs den gebruikelijk reglementairen weg aan de waterschappen moest worden verleend.

Immers in de vergadering van dit College „toch werd met „eenparige stemmen als beginsel aangenomen, dat de meer- „dere hulp in de kosten wegens betere beveiliging en verdediging van onze provincie” (Friesland) „tegen het geweld „der zee zich niet moest uitstrekken tot alle werken, maar „dat daartoe alleen in aanmerking behoorden te komen ver- „hooging en verzwaring van de zeedijken (het aardwerk), zoo- „mede de aanleg van steenen hoofden op de meest onmisbare „re plaatsen, tot behoud of ter aanwinning van voorgrond.

„Indien” — zoo schrijven Gedeputeerde Staten — „voor die „werken, mede door het Rijk, krachtig te hulp werd gekomen.

„en de verhooging en verzwaring der zeeweringen naar een vast stelsel, houdende aanwijzing van het profiel der dijken, enz., met bepaling zooveel mogelijk van den tijd van uitvoering, plaats vond, zou de veiligheid der provincie” (Friesland), „die bij elken zeer hoogen vloed òf aan d'eene òf aan d'andere zijde, naar gelang van den wind, zeer wordt bedreigd (*), in groote mate worden verzekerd.”

Die bijlage dus behelst niet alle werken, vereischt om de zeeweringen in een voldoende toestand te brengen, maar alleen die, waarvoor aan de waterschappen, naar het oordeel van Gedeputeerde Staten, meerdere hulp dan gewoon moet worden verstrekt.

Uit dat oogpunt moet die bijlage worden beschouwd. En dan vermeet ik mij niet, daarop een enkele aanmerking te maken, maar wensch nu alreeds niet te verheelen, dat het door Gedeputeerde Staten met eenparige stemmen aangenomen beginsel niet het mijne is.

Terwijl ik straks nader wensch terugtekomen op dit verschil, bepaal ik mij voor 't oogenblik alleen bij de meer gemelde bijlage en de globale raming van kosten der daarin genoemde werken.

Reeds in 1718 werd door de Staten van Friesland uitgesproken „dat het wel noodig zou wezen, dat de dijken eene hoogte hadden van 16 à 18 voeten boven een ordinaris getij.”

De hoofdingenieur nam bij zijne raming aan tot grondslag, „dat de dijk VISVLIET—GERKESKLOOSTER, lang 200 meter, sluitende bij NITTERSHOEK aan den afsluitdijk van het REITDIEP, eene hoogte zal erlangen van 5 meter boven volzee; die van KOLLUMERLAND e. a. bij de aansluiting aan dien van VISVLIET van 5 meter en vervolgens van 4,50 meter; die van OOSTDONGERADEEL eene hoogte van 4,50 meter bij de aan-

(*) Ik spatiëer

„sluiting aan KOLLUMERLAND, om voorts te verloopen op 4.20 „meter”.

„Van daar langs de noordzijde tot en met het OUD BILDT” acht de provinciale hoofd-ingenieur „eene hoogte van 4,20 „meter, behoudens een zeer enkel punt, voldoende, terwijl van „af de VIJFDELEN BINNENDIJKS langs de verdere noord- en „langs de westkant der provincie tot het ROODE KLIF, en „van daar langs de zuidzijde van het gewest tot de Over- „ijsselsche grenzen eene hoogte van 4,50 meter boven volzee „door hem als noodig wordt aangegeven.”

De verhoogde en verzwaarde zeedijken van VISVLIET --GER- KESKLOOSTER zouden langs het buitenbeloop nog beschermd worden door eene steenglooijing. Een steenhoofd, lang 300 meter, op de Noordoosthoek van de ENGWIJERUMERPOLDER, een steenen hoofd bij WARTNAWIEL (contributie OOSTDONGERADEEL) lang 300 meter, en verlenging van het STATENHOOFD (con- tributie OUD-BILDT) met 400 meter werden mede in de ra- ming opgenomen.

Die raming bedroeg:

voor dijksverhooging en verzwaaring	f 2.087.277.—
en voor aanleg van steenen hoofden	- 139.000.—

Zamen alzoo f 2.226.277.—.

Naar het oordeel van Gedeputeerde Staten „bestaan er al- „le redenen van billijkheid, dat, met het oog vooral ook op „het algemeen rijksbelang, van wege de Hooge Regering in „deze kosten voor een deel worde bijgedragen. Onmogelijk „toch kunnen vele der waterschappen dien last dragen, die een „gevolg zal worden van deze kapitale verbeteringen, zij het „ook dat de provincie hun voor één derde in de kosten te- „gemoetkome.” Dat College acht het alzoo noodig, „dat, „alvorens een vast plan” door de Staten „worde vastgesteld, „der Hooge Regering worde verzocht, zich bereid te willen „verklaren tot het toekennen van eene bijdrage van één der- „de in de kosten voor de aangegeven verhooging en ver-

„zware van de zeedijken en van de vereischte steenen hoofden.”

„Mogt de Regering, die in 1863 de vraag aan den Heer „Commissaris des Konings rigtte, of de Staten genegen zouden wezen eene buitengewone bijdrage toetekennen ter voorziening in de meest bedreigde gedeelten van de zeekering van „HARLINGEN tot de Overijsselsche grenzen, doch waaraan de „Staten toen niet konden voldoen, omdat zij eene voorziening ook van de noordelijke en oostelijke zeekeringen evenzeer van provinciaal belang rekenden als de westelijke en „zuidelijke, — mogt de Regering thans de provincie voor „alle zeekeringen op de aangegeven wijze wenschen te hulp „te komen, wij vleijen ons dat binnen weinige jaren de tegenwoordige toestand zal hebben plaats gemaakt voor eenen, „waarbij Friesland gerekend mag worden voldoende tegen „zeegevaar beveiligd te zijn.”

De meening der Gedeputeerde Staten over het „voldoen „de tegen zeegevaar beveiligd” deel ik niet; daarop wensch ik nader terugtekomen. Intusschen hier nog de inlassching van het volgende, door dat College ook aan de Staten geadviseerd:

„Voor deze zoo hoogst belangrijke verbetering zouden de „waterschappen, de provincie en het Rijk ieder dus $\frac{1}{3}$ bijdragen, terwijl voor die waterschappen, van welke het mogt „blijken, dat zij nog te veel zouden worden bezwaard, de bijdrage der provincie, naar luid van de laatste woorden van „art. 4, 1e lid, van het provinciaal reglement (provinciaal „blad no. 58 van 1864) alsnog zou kunnen worden verhoogd.”

Gedeputeerde Staten stellen aan het slot van hun advies aan de Staten voor:

„1e. De noodzakelijkheid uittespreken van eene verhooging en verzwaring van de om onze provincie gelegen zeedijken, en tot het aanleggen van steenen hoofden, waar deze ter behoud van voorstrand of tot bekoming er van niet gemist kunnen worden.

„2e. Onze vergadering optedragen zich namens uwe vergadering te wenden tot de Hooge Regering, met verzoek zich „bereid te willen verklaren, tot de kosten voor de werken in „1e bedoeld eene subsidie van één derde te willen verleenem.”

Dit voorstel is onderzocht door eene Commissie uit de Staten, en dat onderzoek leidde haar tot de conclusie, de Staten voortestellen te besluiten, om, met behoud van 't eerste onderdeel van 't voorstel, in plaats van het tweede onderdeel aantemen, dat die werken zouden worden uitgevoerd „buiten „bezwaar van de waterschappen, de helft van de kosten te „nemen voor rekening der provincie en de wederhelft der kosten te vragen van het Rijk.”

Na eene levendige beraadslaging, waarover nader, werd het oorspronkelijk voorstel van Gedeputeerde Staten, in hoofdzaak ongewijzigd, aangenomen.

Neemt de Hooge Regering nu voor hare rekening een derde gedeelte der kosten van het werk, in het eerste deel van het bij besluit eenigzins gewijzigd voorstel van Gedeputeerde Staten aangegeven, nu omschreven als eene „verhooging en verzwaring „van de om deze provincie” (Friesland) „gelegen zeedijken en tot „het aanleggen van enkele steenen hoofden ter behoud van „voorstrand of tot bekoming daarvan”, dan kan een „vast „plan” deswege door de Staten worden „vastgesteld”.

Ik wil aannemen, alles loopt los. Zoowel het Rijk als de provincie vinden dat plan goed, de waterschapsbesturen zijn genegen dit plan met alle kracht uittevoeren, die uitvoering geschiedt zoo spoedig mogelijk, ja zelfs nog binnen 8 jaren, een termijn daarvoor geraamd door Ged. Staten. Ik wil dat alles eens aannemen.

Dan zou, volgens Gedeputeerde Staten, Friesland voldoende tegen zeegevaar beveiligd zijn. Een zeer gewenschte toestand. Niemand, die dezen liever zou willen dan ik. Maar juist, omdat ik dien toestand wensch, wil ik zoo zeker mogelijk gaan. En van daar, dat ik mijn twijfel niet verheelde; van

daar, dat ik eene poging deed om de meest mogelijke veiligheid voor 't gewest te verkrijgen; van daar dat ik 't bij die poging niet laat blijven, maar door dit geschrift -- misschien nog ook op andere wijze — dat streven naar het veiligste voor FRIESLAND wensch voorttezetten.

Men rangschikke mij deswege vrij onder de malcontenten. Liever ben ik ontevreden met eene gebrekkige zeewering en dan werkzaam in 't aangezicht van 't gevaar, zij het ook met meer ijver dan men welgeplaatst acht in 't koele en (naar sommigen) onaandoenlijke Noorden, dan later, als er een ramp ontstaat, in de overtuiging: Ook Gij waart voor dezen als de Laodiceërs, heet noch koud.

Daarom stelde ik en stel ik mij heden op nieuw de vraag: Is FRIESLAND na 't uitvoeren der voorgenomen werken voldoende beveiligd tegen zeegevaar?

Het antwoord op die vraag, een antwoord, dat ik wensch te staven, zal zich aansluiten aan wat ik ten slotte zou trachten aan te geven, namelijk: Wat gedaan moet worden om den gevaarvollen toestand, waarin FRIESLAND verkeert, zooveel mogelijk op te heffen. (*)

Is FRIESLAND na het uitvoeren der voorgenomen werken voldoende beveiligd tegen zeegevaar?

Dat „mag gerekend worden”, zeggen Gedeputeerde Staten op bladz. 7 van hun advies aan de Provinciale Staten dd. 13 April 1877.

(*) Ik maakte geen melding van de werken, waartoe in de zomerzitting van 1877 der Staten subsidie is verleend. De door de contributiën Oostdongeradeel, Hemelumer Oldephaert c. a. zeedijken, Wijn-britseradeel c. a. zeedijken en Kollumerland en Nieuwkruisland met die subsidie aan te brengen verbetering zijn of onderdeelen van het plan tot dijks-verhooging en verzwaring, boven besproken, of partiëele voortzetting van het door twee dier waterschappen aangevangen werk der steenglooijing.

En op bladz. 8 van hetzelfde advies lees ik, dat de provincie, krachtens het reeds meermalen aangehaalde reglement, dan nog voortdurend zal moeten verleenē „zeer belangrijke subsidiēn wegens den **aanleg van steengloojingen** en andere werken.”

Hoe te rijmen, voldoende (en ik leg allen klem op dit woord), voldoende beveiligd tegen zeegevaar, en dan nog steeds aanleg van steengloojingen?

Van tweeē een: of het gewest wordt door de voorgenomen werken voldoende beveiligd tegen zeegevaar, en dan is verder aanleg van steengloojingen onnoodig, of, is verdere aanleg van steengloojingen noodig, dan is het gewest, zoo lang die gloojingen niet zijn aangelegd, onvoldoende beveiligd. Daar is geen middenweg. Men mag plakken en ploojen, zoo als men wil; allerlei gelegenheids- en nuttigheidspolitiek aanwenden — de beraadslaging in de Statenvergadering is desaangaande leerrijk —, het dilemma is gesteld.

Of voldoende of onvoldoende.

De provincie „dient verder wegens **aanleg van steengloojingen** en andere werken zeer belangrijke subsidiēn te verleenē”, zoo schrijven Gedeputeerde Staten. Ergo, door de voorgenomen werken is Friesland nog niet voldoende tegen zeegevaar beveiligd.

De Commissie van Rapporteurs over het voorstel van Gedeputeerde Staten is het met evengenoemd College eens, dat alleen voor aardewerk en voor enkele steenen hoofden meerdere hulp dan gewoon aan de waterschappen moet worden verstrekt. Zij wacht zich intusschen wel om te zeggen, dat de provincie door de uitvoering van die werken voldoende tegen zeegevaar beveiligd zal zijn.

Niet alleen negatief, maar zelfs zeer positief zegt zij het tegendeel. In haar rapport staat:

„Volgens de mededeeling van Gedeputeerde Staten zouden „de kosten van alle werken, die, naar het oordeel van den

„hoofdingenieur, worden vereischt, om de zeeweringen in een „voldoenden” — let wel s.v.p., voldoende — „toestand te „brengen, bedragen ruim 6½ millioen. Daaruit volgt, dat „indien de conclusie van dit rapport” — namelijk om de voorgenomen werken uittevoeren buiten bezwaar van de waterschappen — „door U, mijne Heeren, tot besluit wordt verheven, voor de waterschappen nog veel te doen overblijft, en „dat deze, gesteund door de provincie volgens het bestaande „reglement, 4¼ à 4½ millioen gulden aan steenglooijingen „en andere onmisbare werken zullen moeten te koste leggen.”

Duidelijk genoeg voorwaar. Ook bij 't debat bleek de Commissie van Rapporteurs „niet zoo ver van het gevoelen „van den Heer Oppedijk verwijderd” te zijn.

„Die zich aangordt, beroeme zich niet, als die zich los- „maakt.” Ik wensch dit wijze woord van Omri's zoon niet te vergeten, maar toch, ik meen in dezen tegenover Gedeputeerde Staten mij te kunnen „losmaken.”

In de Statenvergadering behoefde ik mij voor de noodzakelijkheid der steenglooijingen eigenlijk niet „aantegorden.” Die noodzakelijkheid is daar niet eenmaal bestreden, maar de aardewerken werden in de eerste plaats als strikt vereischt geacht. Ik had en heb daar niets tegen, maar, mijns erachtens, mag men na de opgedane ervaring niet ter halverwege blijven staan.

Omwille van de korthed van den tijd tusschen het onderzoek naar den toestand der zeeweringen en de vergadering der Staten, was het den hoofdingenieur niet mogelijk juiste opgaven te doen; dus slechts in beginsel kon tot dit of dat werk, enkel globaal geraamd, worden besloten.

De hoofdingenieur achtte voor de „meest krachtige bescherming tegen zeegevaar”, globaal geraamd, oorspronkelijk eene uitgaaf van f 6.500.000.— noodig, en voor die som kon, volgens een daarbij ingeleverden staat, tevens steenglooijing om het gewest worden aangelegd. Gedeputeerde Staten wenschen

een gewijzigden staat, die alleen betrekking heeft op aarde-werk. De hoofdingenieur zendt dien in, en Gedeputeerde Staten verklaren, niet gesteund door het gezag van den geraadpleegden deskundige, die werken voor voldoende.

Wat de hoofdingenieur noodig achtte voor de „meest „krachtige bescherming tegen zeegevaar”, wordt voor één derde deel door Gedeputeerde Staten als vereischt beschouwd, en voor dat één derde deel zullen, als de Hooge Regeering zich vereenigen kan met het besluit der Staten, de waterschappen worden geholpen met $\frac{2}{3}$ subsidie van Rijk en provincie.

Twee derde gedeelten der werken en der kosten, noodig geacht voor de „meest krachtige bescherming tegen zeege-„vaar”, zullen worden overgelaten aan de waterschappen, die daarvoor, volgens het reglement, subsidie van 't gewest kunnen aanvragen.

Overgelaten aan de waterschappen. Met uitzondering van de ijverige besturen, hier voor genoemd, acht ik, geen bestuur te na gesproken, dit gewaagd. Acht ik, dit niet te wagen zal zijn.

Hoor wat een lid van Gedeputeerde Staten vertelt (zie verslag Prov. Staten van Friesland Buitengewone zitting 1877, bladz. 36): „Spreker is er bij geweest dat een dijksbestuur ter „vergadering van het College kwam, en zijn voornemen te kennen gaf om den dijk 1.50 meter te verhoogen; maar, toen „de zon weér scheen en het gras begon te groeijen, toen „was 25 centimeter verhooging genoeg. Zoo zijn sommige „besturen van waterschappen.”

Ik herinner aan wat ik hiervoor bladz. 24 tot 38 heb gezegd. Nog geen één vijfde deel van Frieslands zeekeringen heeft, blijkens de recapitulatie van de gegevens in de verslagen der provincie, steenglooijing. Met al den ijver, door sommige dijksbesturen ontwikkeld, maar ook met al de werkeloosheid van anderen, in betrekking tot buitengewone, door

den loop der dingen noodzakelijk geworden verbeteringen, is het in dertien jaar zoover gekomen.

Het „vrede! vrede!” tot voor een jaar is sedert 30 Januari 1877 vervangen door „gevaar! gevaar!” Toen, Gedeputeerde Staten erkennen het, zijn de oogen opengegaan voor den werkelijken toestand. Werkelijken toestand: gebrekige weringen, klimmend gevaar bij vloed en storm. Gedeputeerde Staten verzwijgen het eerste niet, constateren het gevaar. Mijn lezer zij gewaarschuwd voor steeds vermeerderend gevaar.

Ik zal niet treden in eene uitgebreide herinnering aan de beraadslaging van 2 en 3 Mei 1877, gevoerd in de Statenvergadering van Friesland.

Genoeg dat het voorstel,

de noodzakelijkheid uittespreken van:

- A. eene verhooging en verzwaring van de om de provincie gelegen zeedijken, met een aanleg van voldoende steenglooijing, waar die vereischt wordt;
- B. de daarstelling van steenen hoofden, waar deze ter behoud van voorstrand of tot bekoming daarvan niet gemist kunnen worden;

later vervangen door:

de noodzakelijkheid uittespreken van een verhooging en verzwaring van de om onze provincie gelegen zeedijken en tot het aanleggen van werken, waar deze of ter behoud van die dijken en het voorstrand of tot bekoming van dat laatste vereischt worden,

genoeg, dat dit voorstel niet mogt verwerven de stemmen van de helft der leden plus één, maar slechts van een derde der aanwezigen, en alzoo viel.

Het voorstel overkwam den leden misschien wat onverwacht, het was misschien te liberaal of te radicaal; „gister”, zoo sprak

de Rapporteur der Commissie aan den morgen van 3 Mei 1877, — „gister is de Heer Oppedijk door het doen van zijn voorstel als het ware en, om het zoo eens te noemen, met de „deur in huis gevallen.”

Gedachtig aan het duitsche „einmal ist keinmal”, zoude ik met mijn voorstel, zij 't dan op eenigzins andere wijs, kunnen terugkomen; maar, vóór ik in overweging neem zulks te doen, wensch ik de hooge belangrijkheid der zaak aan 't oordeel van 't publiek te onderwerpen, om daarna, waaraan ik niet twijfel, van die zijde steun te ontvangen.

De ervaring van onze bekwaamste en meest werkzame zee-dijksbesturen, de ondervinding, opgedaan gedurende storm en vloed, het voorbeeld van andere gewesten (Noord-Holland), vrijwaring voor den paalworm, het advies van den hoofdingenieur van Friesland, de eigen opinie der Commissie van Rapporteurs, zelfs van Gedeputeerde Staten van Friesland, het niet-bestrijden of weêrspreken van mijn gevoelen ten deze in de Statenvergadering, alles pleit voor, niet alléén, maar bevestigt de noodzakelijkheid van steenglooijing.

Zal de veiligheid van Friesland zooveel mogelijk verzekerd zijn, dan moet het gewest met een doorgaande, stelselmatig aangelegde steenglooijing worden omringd. Die stelling, ik meen, zij zal geene bestrijding vinden.

Er is alleen verschil over de wijze, waarop dit werk, noodzakelijk voor Frieslands veiligheid, tot stand zal komen.

Of eene zaak van zooveel aanbelang over te laten aan de waterschappen, die met de dijksverhooging en verzwaring alreede niet weinig te doen zullen krijgen, òf die belangrijke zaak, vertegenwoordigende een kostenbedrag van $4\frac{1}{4}$ à $4\frac{1}{2}$ millioen mede op te nemen onder de werken, waarvan de Staten van Friesland de noodzakelijkheid uitspreken, en waarvoor zij subsidie bij de hooge Regeering aanvragen.

Mij dunkt,
 noch de overwegingen:
 het plan is te groot,
 het ontwerpen daarvan duurt te lang,
 aardewerk is eerst noodig,
 zoo maar „steenglooijingen, waar die vereischt worden” is
 te onbepaald,
 het voorstel is taalkundig niet onberispelijk,
 en toch, 't is niet voor verbetering vatbaar,
 de logica is veronachtzaamd,

noch kwalen, als:

grootte neiging tot geloof in de waterschappen,
 vertrouwen, dat het nu voor eenige jaren zal hebben uit-
 gestormd,
 slaperigheid, haar grond vindende in struisvogelpolitiek,
 noch dit, noch dat mag weêrhouden, dat hetgeen wel ver-
 eischt wordt geschiede.

Meen niet, waarde Lezer, dat ik die overwegingen en kwa-
 len zoo maar willekeurig te boek stel. Zij zijn er geweest;
 zij zijn (ik zal mij eenigzins sterker uitdrukken) mede de
 oorzaak geweest, waarom niet reeds in beginsel tot steenglooij-
 ing is besloten, besloten op dezelfde wijs, als aangaande de aard-
 werken is geschied; misschien zijn die overwegingen en die
 kwalen er nog.

Intusschen scherts naar aaleiding van 't jongste verleden
 op zij, en in ernst gevraagd: Wat moet?

En is er geen verschil, dat voor de veiligheid van Fries-
 land eene voldoende steenglooijing vereischt wordt, dan moet
 zij aangelegd.

Aangelegd zoo spoedig en stelselmatig mogelijk.

Hoe kan dat anders geschieden dan met hulp van rijk en
 provincie beide? Ik zie er anders geen kans op.

De waterschappen, behalve met gewoon onderhoud ha-
 rer werken, nu belast met één derde der kosten van de bui-
 tengewone werken ad f 2.226.277.—, zullen deze op zijn spoe-

digst uitvoeren in zes jaren. Dan doen de waterschappen voor buitengewone verbetering evenveel als in de laatst verlopen jaren. Gedeputeerde Staten stellen, met het oog op de vele werken, waartoe besloten is aangaande den binnenlandschen waterstaat, dat tijdperk op acht jaren.

Welke van die twee ook als tijdperk van uitvoering wordt aangenomen, mag steenglooijing om Friesland daarnaar wachten?

Daarnaar wachten? Gesteld, er is bevorens geen ramp gebeurd, moet dan de provincie daarna nog een halve eeuw in gevaar verkeerden? Moet steenglooijing, nu nog slechts voor $\frac{1}{5}$ deel der weringen gelegd, steenglooijing, strikt noodig voor de veiligheid van 't gewest, worden bevorderd op de gebruikelijke wijze, en niet anders?

Bovendien, bij den druk, dien de waterschappen reeds krijgen door dit betrekkelijk klein plan van dijksverhooging en verzwaring, is het niet te verwachten, dat zij met kracht zullen ingaan op een nieuw plan, dat daarenboven hun drie miljoen moet kosten.

Ik houd mij zeer gaarne overtuigd, dat de besturen, inzonderheid nu, niet zullen „verflauwen in hun loffelijken ijver „en werkzaamheid”; maar ik mag geen overdreven verwachtingen koesteren, vooral niet als deze in verband staan met het grootste stoffelijk belang van een kostbaar gewest. Ik behoef nog niet eens te denken aan de dijksbesturen, die de zorgen afschudden op het zien van zonlicht en groeiend gras.

Ik wil rekenen met de gezindheid der beste waterschapsbesturen en dan vragen: Mag het kolossale werk van $4\frac{1}{4}$ à $4\frac{1}{2}$ miljoen, dat geschieden moet voor Frieslands veiligheid, aan deze worden overgelaten, uittevoeren met gewone subsidie op gewone wijze?

Zonder aarzelen zeg en herhaal ik: Neen, dat mag niet.

De Regering was in 1863 niet ongenegen het gewest en de dijksbesturen tegemoettekomen in de kosten voor een deel van Frieslands weringen. Nu het bekend is, hoe onvoldoende

die weringen zijn, mag redelijkerwijs hare hulp voor afdoende maatregelen worden gevraagd, afdoende voor zoover het in menschelijk vermogen is. Afdoende vooral met het oog op de voor FRIESLAND en OVERIJSSSEL gevaarlijke voorstellen aangaande de Zuiderzee.

Na de opgedane ervaring, met een immer dreigender toekomst, moeten de waterschappen ook tot een stelselmatigen aanleg van steenglooijing worden geholpen, geholpen zóó, dat mogelijk gemaakt wordt eene uitvoering met die snelheid, welke noodig is met het oog op den toestand en de toekomst. En het Rijk in 't algemeen belang, en de provincie in haar eigen belang moeten krachtig bijspringen.

Ijverige waterschappen vinden in die krachtige hulp een spoorslag tot inspanning van alle vermogens, minder ijverigen een drang om de pas genoemde na te streven, de flauwsten een voelbaren prikkel tot de meesternstige plichtsbetrachting.

Werken zoo Rijk, Gewest en Zeedijksbesturen zamen, dan is er verwachting, dat Friesland en de aangrenzende gewesten onder 's Heeren zegen bewaard blijven voor de grootste stoffelijke ramp, die die provinciën kan treffen; maar, mijns inziens, ook dan alléén.

Anders?

Mijn antwoord ligt in voorgaand betoog.

En nu nog dit.

Het wetsontwerp betreffende de bedijking en droogmaking van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, boven reeds met een enkel woord besproken, is bij de Tweede Kamer ingediend.

Naar aanleiding van eene motie van mij, zoude het al of niet in overweging nemen van een voorstel, door den Heer A. Buma betreffende geheele droogmaking en afsluiting der Zuiderzee in de Staten van Friesland gedaan, nader worden behandeld, wanneer dit wetsontwerp bekend was. Dit is ge-

schied in de vergadering der Staten van Friesland van 4 Juli 1877. Besloten is om dat voorstel terugtezingen aan Gedeputeerde Staten van Friesland, ter inwinning van het advies van den provincialen hoofdingenieur.

Friesland's toestand is geschetst en voor 't oogenblik, en bij uitvoering van het evengenoemde plan der Hooge Regering.

Aangegeven is wat de waterschapsbesturen verrigten om Friesland te beveiligen, wat gedaan zal worden om in den gevaarvollen toestand, waarin Friesland verkeert, verbetering aan te brengen; ten slotte wees ik aan, wat gedaan moet worden om dien gevaarvollen toestand zooveel mogelijk op te heffen.

Ik richt met al den ernst, dien het onderwerp verdient, dit woord aan mijne land- en gewestgenooten, inzonderheid aan de onderscheiden Besturen, bij de zaak betrokken.

Misschien verwonderen sommigen er zich over, dat iemand, die de christelijk-historische beginselen belijdt, een onderwerp als het behandelde te berde brengt. De belijders dier beginselen toch worden wel eens verdacht zich nergens anders meê te bemoeijen dan met afgetrokken begrippen en onderwijskibbelarijen, op zijn hoogst gewaardeerd zich te bemoeijen met organiseren en populariseren van sectarische scholen. De velen, die mij kennen, zullen dat niet doen, en aan hen, die zich dan toch nog verwonderen, de betuiging, dat, mijns erachtens, die beginselen juist eischen even hartelijke belangstelling in algemeen en in anderer belang als in het eigene. Geen onderwerp, waarbij algemeene of anderer belangen betrokken zijn, mag den belijder van evengenoemde beginselen onverschillig laten. In dat opzicht is „alles het „zijne”; voorts „dient elkander.” Minuten, die ik niet dan noode kon ontwoekeren, zijn in dezen aan dat dienen besteed.

Plichtbesef en belangstelling in het mij innig dierbare

Friesland en zijne omgeving dreef mij tot werkzaamheid naar vermogen. Zij zij en blijke niet te vergeefs!

Een iegelijk dan in zijn kring of in zijn betrekking doe in dezen wat zijne hand vindt te doen.

Aan het adres der Friezen: Toont niet ontaard te zijn van die stoere vaders, die met een ijeren volharding ons plekske aan de zee ontwoekerden; die niet bogen voor een kleintje, en onder welke er waren, die, als „macht door „recht” scheen op te gaan in „macht door geweld”, op den eisch van knielen niet anders hadden te antwoorden dan: „Knibbelje?; wij knibbelje allinne foar God.”

Gij houdt Uw oude taal in waarde. Gij huldigt de gedachtenis der mannen, die daarvoor werkzaam waren. Mij wel. Maar denk daarbij aan Uw zinrijk spreekwoord: „'t is „mei sizzen net to dwaen” De naam Stânfries, in eere verworven, hij blijve, en welverdiend, Uw deel. Uwe nuttige werkzaamheid, onder anderen ten deze, geve daarvoor bewijs.

Het bestaan en het welzijn van een kostbaar gewest en zijne inwoners, zelfs van een goed deel van ons geliefd land en volk, is er bij betrokken.

WAAKT! BIDT EN WERKT!

